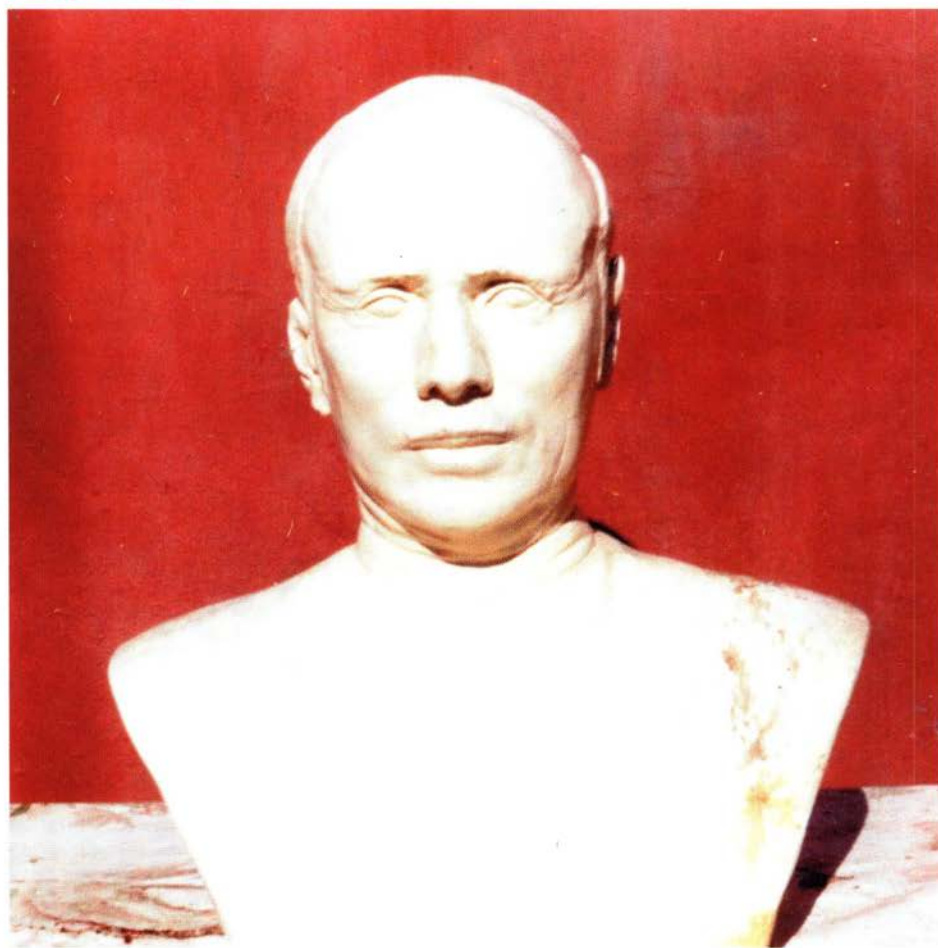

PARTIUMI FÜZETEK 24.

**DR. ANDRÁSSY ERNŐ
AZ ÉRMELLÉK UTOLSÓ POLIHISZTORA**

Nánási Zoltán

Dr. Andrásy Ernő
az Érmellék utolsó polihisztora

Nánási Zoltán

**Dr. Andrásy Ernő
az Érmellék utolsó polihisztora**

Kiadja
a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság,
az RMDSZ Bihar Megyei Szervezete,
a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
és a Nagyváradi Római Katolikus Püspökség
2003

Szerkesztette:
Dukrét Géza

Szövegkorrektúra:
Mihálka Magdolna

Számítógépes szerkesztés:
Mogyorósi István

Címlapon: Dr. Andrásy Ernő mellszobra
Hátlapon: Az orvosi rendelő és múzeum

Készült
a Bihar Megyei Tanács támogatásával

Előszó

Ami dr. Andrassy Ernő életének és munkásságának a megírására vezetett, majdnem hogy a véletlen műve volt. Mint történelemtanár, a középiskolai tanároskodásom mellett, Halász Józsi bácsi, volt igazgató-tanító, a székelyhídi múzeum alapítójának (1947) nyugdíjazásával, 1960-ban átvettem tőle a múzeumot, hogy megtartsuk és tovább vigyük ezt az intézményt, amely a történelemtanításnak is egyik legfontosabb segédeszköze volt. A modern muzeológia elvárása szerint, a diákok segítségével, átalakítottam és tudományos alapokra rendeztem be a múzeumot, amely évről évre gazdagodott – akkori székhelyén a régi művelődési ház udvari alagsorában –, a múzeumlátogatók segítségével, majd a kibontakozó régészeti feltárásokkal. Az érmihályfalvi Dr. Andrassy Múzeumtól örökölt 250 tárgy (amelyet a nagyváradi múzeum kiselejtezett) jelentéktelen régészeti anyaga mellett tároló és egyéb bútordarabok is voltak, közöttük egy kopott sötétbarnára festett fenyőfa asztalka, amely a Dr. Andrassy Múzeumban is a látogatási emlékkönyv tartására szolgált, s ezt a szerepet töltötte be a székelyhídi múzeumban is. 1962–63-ban, amikor a múzeum új bútortzatot kapott a kiállítás felújítására, a régi bejegyzési emlékkönyvet tartó asztalka helyére szép, esztétikus diófa-furnírozott, fényezett asztal került. Ekkor történt a nagy meglepetés! A laboratóriumi használatra befogott asztalkának a fiókja be volt szegelve. Nyilván dr. Andrassy letartóztatása előtt szegezték be! Kíváncsiságból azonnal kifeszítettem a fiókot, amely tele volt rendszerezett levelekkel, irattároló dossziékkal és jegyzetfüzetekkel – megtaláltam dr. Andrassy múzeumi levéltárát! A politikai fenyegetettség miatt tudtam, hogy nem

tanácsos felfedezéséről beszélni, ezért elhallgattam és a fiók tartalmát elrejtettem az anyagraktárban. Közben hozzáláttam részletekben tanulmányozni, miközben kialakult bennem életem egyik fontos döntése, hogyha „eljön az idő”, feldolgozom dr. Andrásy levéltárát és megírom ennek az emberi kiválóságnak a történetét.

A börtönévei után, személyes találkozásom dr. Andrásyval, megerősített elhatározásomban. Elmagyaráztam, hogyan jutottam levéltárának birtokába, és hogy szeretném feldolgozni és megírni élete történetét. Láttam, hogy szemeiben az öröm könnyei jelentek meg, s bár szerénységből igyekezett elhárítani a reá vonatkozó méltatásaimat, nem tudta eltitkolni, hogy a hála és a köszönet jóérzései töltik el lényét, tudatában, hogy munkámmal az utódok is tisztelettel fognak emlékezni reá.

Erről az egyedülálló emberi nagyságról szóló írásomat szeretettel ajánlom kortársaimnak, akik közül sokan személyesen ismerték és hálával gondolnak reá, és mindenkinek, aki szereti és megbecsüli a szülőföldjét, hol ilyen kiválóságok éltek és alkottak, mint dr. Andrásy Ernő, s akik a magyarság haladó hagyományainak olyan kincseit hagyták reánk, az utódoknak örökségül, amire mindenkor büszkék lehetünk.

2001 májusában

Nánási Zoltán
ny. történelemtanár

Egy szenvedélyes emberi élet

„1920. augusztus 21-én estefelé kimentem Ottomány község mellé vadrucára vadászni. Az Ér folyó Földvár nevű szigetén egy friss tarlósántáson kőbaltát találtam. Elcsodálkozva vettem fel. A szántást végző embernek is megmutattam, s az azt mondta, hogy itt gyakran találunk ilyen köveket, cserépdarabokat és égett földet. Sőt – mondta –, a Várhegy tetején még sokkal több ilyesmit lehet találni. Néhány nap múlva felmentem, ástunk egy árkot, és tényleg, rengeteg régiséget találtunk. Meglepett ez, hiszen az Érmelléken, Szalacson születtem, ott nőtem fel, de eddig még nem találtam ilyesmit. Ekkor határoztam el, hogy kutatni fogok a régiségek után. Ezt a szenvedélyt a családomtól örököltem, hiszen Andrassy Péter nagyapám alapító tagja volt a kolozsvári Régészeti Múzeumnak, Kovács János anyai nagyapám pedig 1856-ban, amikor az afrikai kutatóútrjáról hazajött, az egész gyűjteményét – 47 ládával – a budapesti Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, a debreceni Kollégiumban pedig természeti és régészeti múzeumot rendezett be a tanítványai segítségével.” Így kezdte dr. Andrassy Ernő Érmihályfalván 1952-ben felavatott magánmúzeumának ismertetését 1954 szeptemberében írt Katalógusában¹. Ebben a gyűjteményben öltött testet csodálatos emberi élete, törhetetlen szorgalma, lelkiismerete és lángoló szenvedélye mint orvos, irodalmár, etnográfus, természetrajz tudós – ornitológus és oológus –, numizmatikus, régész-muzeológus, műgyűjtő. Egyetemes műveltségű, sokoldalú tudományos kutató és alkotó, korunk valóságos polihisztora, aki itt élt Érmihályfalván mindenki által tisztelve és megbecsülve.

Dr. Andrásy Ernő családja Csíkból származott vidékünkre. A családi hagyományok szerint rokonságban voltak a csíkszentkirályi Andrásy grófokkal, akik Szapolyai János, majd János Zsigmond fejedelem hűséges szolgálói voltak, ezért a tordai országgyűlés határozatával (1566) a fejedelem két alkalommal is majdnem egész falvakat adományozott Andrásy Mártonnak és Péternek. Dr. Andrásy Ernő utóbbi ősei, még a dédapja is jeles csíki határőr kapitányok voltak.

Mesébe illő történet az, amelyik folytán a család a messzi, vadregényes Csíksországból Biharba került, s a nagykászoni família itt gyökeret eresztett. Az apja, a 19. század kilencvenes éveiben megpályázta a magyarkéci uradalom orvosi állását. Vonattal megérkezett Érkörtvélyesre, de egy szalacsi parasztgazda vette fel szekereére, hazavitte magához, megvendégelte, és ott marasztalta a faluban. Két évtizeden át Szalacson gyógyított, és kitartó felvilágosító munkát végzett a kuruzslók ellen, akik a helybeli néphit szerint egyszerre voltak gyógyítók és rontók. Az eleinte bizalmatlanul fogadott doktort hamarosan megkedvelték, tevékenysége áldás lett a falu számára. Híre elterjedt, s a megyei hatóság hamarosan Érmihályfalvára helyezte járási körorvosnak. Itt hunyt el 1923-ban, 58 éves korában. Tisztségét már néhány évvel korábban fia, ifj. Andrásy Ernő vette át, aki néhány „sötét évet” leszámítva, negyven éven keresztül szolgálta a városnak és vidékének népét.

Szalacson született 1894. április 10-én. Középiskoláit Szatmáron végezte 1912-ben, s 1918-ban a budapesti egyetemen megszerezte az orvosi diplomát. Mint orvostanhallgató részt vett a háborúban is, a sebesülteket gyógyította. A háború után Verebély és Bársony doktorok mellett szakosította magát a nőgyógyászat területén. Egy ideig a debreceni Bábaképző

Intézetben dolgozott, de 1919 áprilisában hazajött, és átvette apja rendelőjét. Nem is tudott róla, hogy közben kinevezték körorvosnak, ez volt a tiszte egészen 1926-ig. Számos olyan új orvosi gyógymódot alkalmazott munkája során, melyet később az orvostudomány is elismert. Ő azonban sohasem hivatkozott, nem dicsekedett eredményeivel, de nem is panaszkodott, pedig sokat szenvedett a gyermekkori difteritiszből visszamaradt szívizomgyulladás miatt. Fáradhatatlan gyógyító munkájáról, a világra segített több ezer gyermek és megmentett anya, gyakran fizetség nélkül a halálból visszahozott emberek, beszédes tanúi kiváló emberi nagyságának, emberszeretetének és orvosi hitvallásának. Egész élete legendássá növesztette alakját a környéken.²

1919. május 17-én vezette oltár elé a szatmárnémeti születésű Ungor Irént, aki méltó társa volt egy életen át, aki osztozott mindenben, amit férje csinált. Hűséges támasza volt! Frigyüket három tehetséges gyermekkel áldotta meg az Úr: Katalin Érmihályfalván született 1920. február 9-én. Nyugdíjazásáig a Debreceni Egyetem Vegytani Intézetének adjunktusa volt, jelenleg Budapesten él, három gyermeke és hat unokája van. A középső gyermek, Péter 1924. január 1-jén született szintén Érmihályfalván, ma nyugalmazott gépészmérnök, Budapesten él. A harmadik gyermek, Ernő is Érmihályfalván született 1925. június 16-án, és egészen nyugdíjazásáig a budapesti MÁV Kórház elismert sebészorvosa volt. Apja hivatását választotta, s olyan szinten művelte azt, hogy a koreai háború után több mint egy évig kiküldetésben volt, ahol több mint 1200 műtétet végzett el, amiért hazatérése után kitüntették, elismerésként a magyarországi sebésztársaság vezetőségi tagjának választották.³

Dr. Andrásy kisebbségi sorsban folytatott közéleti tevékenységét és eredményeit mindenki nagyra becsülte a két világháború közötti Romániában. Szívvel-lélekkal küzdött sorstársaiért, akikért egyénileg és szervezett keretek között is önzetlenül, fáradságot nem kímélve dolgozott, hiszen már a harmincas években elnöke volt a Magyar Párt érmihályfalvai tagozatának, nyílt és őszinte szellemének jótékony hatását érezhette az egész vidék. A helybeli román értelmiség és maga a hatalom képviselői is tisztelték emberségét, hogy gondolkodás nélkül védelmébe vett mindenkit, nemzetiségi vagy vallási megkülönböztetés nélkül, ha olyan sérelem érte, ami emberi méltóságát bántotta. Haláláig elnöke volt az érmihályfalvai római katolikus egyház világi bizottságának. Ebben a minőségben is rendkívül sokat tett a helybeli vallási felekezetek közötti békességért és megértés megőrzéséért. A város választott tanácsosaként méltó helyet vívott ki magának a lakosság sorában, kivette a részét minden egyes társadalmi megmozdulásból, foggal és körömmel, ugyanakkor okos érvekkel küzdött, ha tudta, hogy az igazságért teszi azt. Ezért említik sokan még ma is hálával a nevét Érmihályfalván.

1940 őszén, a bécsi döntés alkalmával ismét a nagyszerű emberi helytállás tanújelét adta. Felkérték, hogy köszöntse 1940. szeptember 5-én az Érmihályfalvára bevonuló magyar csapatokat. Beszédében arra kérte a magyar hatóságokat, hogy a békét és jólétet ne csak az itt élő magyarságnak, hanem a helybeli zsidóság részére is biztosítsák, hiszen továbbra is kivétel nélkül mindnyájan békében és egyetértésben kívánnak élni. Ezt még a Bukaresti rádió is kiemelte október 6-i adásában. Ennek hatására maradt itt dr. Cozac Lajos (1926-tól Érmihályfalva körorvosa) családjával együtt, mert olyan barátok mellett, mint dr. Andrásy Ernő teljes biztonságot remélt és kapott is az új

rendszerből. Nem kizárt, hogy ilyenfajta megnyilatkozásai miatt mellőzte őt egy időre a magyar hatóság. A körorvosi tisztséget is csak 1942-ben kapta meg. Magyar ember volt, de nem hivalkodott a magyarságával, mindenekelőtt a szülőföld szeretete kötötte ide, s amikor az orosz-román bejövétel előtt Érmihályfalváról is megindult a menekülés, a hatóságok őt is felszólították, hogy családjával készüljön az útra. Egy Balaton melléki nagyközségben jelöltek ki számára ideiglenes lakhelyet és orvosi állást, ő azonban látszatkészülődéssel húzta az időt, míg végül sikerült itthon maradnia. Csak két fia, Péter és Ernő ment el, ők Magyarországon végezték tanulmányaikat, s magyar állampolgárok lettek. Dr. Andrassy védelmet kapott a megszálló csapatoktól, s ezt arra használta fel, hogy atyai oltalmába vette, a házába menekült 25–30 embert.

A háború végén a nélkülözés, az elégtelen táplálkozás, a tisztálkodási eszközök és gyógyszerek hiánya miatt egyre többen betegedtek meg. Tömegmérteket öltött a tifusz, a skarlát, a vérhas és a tébécé. Ezekben a válságos időkben minden tudását és kapcsolatait latba vetette a gyógyítás érdekében. *Gyógynövényekről és a népi gyógymódokról* írt munkáját kéziratos formában terjesztették. Sokan elmondhatják, hogy tőle kaptak annak idején nyugatról származó penicillint és más életmentő gyógyszereket. Önfeláldozása és segítőkészsége még ma is elevenen él a helybeliek tudatában. Orvosi működése során az egészségügyi gondok és problémák leküzdésére minden követ megmozgatott, hogy Érmihályfalva mezővárosnak és környékének megfelelő intézményt – kórházat – létesítsen. Fáradozása azonban hiábavaló volt, ezért a bonyolultabb szülészeti esetek sikeres lebonyolítására a saját házában rendezett be két szobát, négy-négy ágygal, ahol felesége is

besegített az anyák és a gyermekek ellátásában. Kezei között 2042 egészséges gyermek jött világra. Szaktudását és prakszist nem vagyongyűjtésre használta; a legtöbb esetben díjmentesen ügyködött, egyszerűen emberszeretetből segített a rászorulókon. Ingyen vizsgálta, sőt a házi patikájából gyógyszerekkel is ellátta őket, az emberek viszont cserébe gyakran „hasznavehetetlen” régiségekkel örvendeztették meg a régiséggyűjtő szenvedélyéről ismert orvost.⁴

1945 után csupán hivatásának és gyűjtőszendvedélyének élt. Ennek az alacsony, szikár, fehérhajú, lángoló tekintetű embernek a tudományos tevékenységét sokoldalú népnevelő tevékenysége egészítette ki. Más értelmiségiekkel együtt csütörtök esténként rövid műsorokkal kísért előadásokat tartott egészségügyről, irodalomról, régészetről, természetvédelemről és egyéb közhasznú dologról a helybeli művelődési otthonban. Még 1957 áprilisában is, amikor a viharfelhők már összegyűltek a hozzá hasonló értelmiségiek feje fölött, a riportot készítő Bálint Tiborral boldogan közölte, hogy egy három-felvonásos paraszt-operetten dolgozik. Ezt meg is írta Dalol a falu címmel, amelynek a díszleteit 1958 júniusában az Új Élet termelősövetkezet el is készítette, s rövidesen egy lelkes műkedvelő csoport be is mutatta a községi művelődési otthonban.⁵

Egészségtant tanított a helybeli gimnáziumban, amíg le nem tartóztatták. 1943-ban az iskolának adományozta több mint 220 darabból álló ásványtani gyűjteményét. Nem látszott rajta az idő múlása! A Művelődés című folyóiratban ezt írta róla Kónya Mária: „...amit emberséges meleg lénye, nagy-nagy emberszeretete fakaszt: de fiatal ez az ember!”⁶ Ennek az embernek a pályáját törte derékba az 1956-os magyarországi forradalmat követő romániai kommunista terror.

A cellában is bilincsbe verve

A lengyelországi, kelet-németországi, majd a magyarországi ötvenhatos forradalom rést ütött a kommunista zsarnokságon. A félelemkeltette terrorintézkedéseknek sok tízezer ártatlan, békés ember esett áldozatul: értelmiségiek, mesteremberek, földművesek, katonatisztek, idősek és fiatalok. Politikai összeesküvés, rendszerellenes izgatás, államellenes szervezkedés és hazaárulás! A magyarságra ráadásul az önálló Erdély megalakítására való felbujtás vádját is rá akarták kényszeríteni. Súlyos vádakat koholtak olyan emberek ellen, akikre méltó tisztelettel nézett fel mindenki! Talán ezért is volt a hatalom ösztönös fellépése olyan brutális és kegyetlen a romániai gulág világába deportált, kiszolgáltatott emberekkel szemben.

Miután 1958. március elejétől Érmihályfalván már közel fél-száz embert zaklattak és hurcoltak meg, a legnépszerűbb értelmiségiek közül már többet letartóztattak, július elején a fülébe jutott, hogy ő is szerepel a szekuritáté feketelistáján. A kihallgatások és letartóztatások sora 1958. július 25-én elérte dr. Andrásyt is. Este, kevéssel 9 óra után 15 szekus és milicista megszállta a házát, pillanatok alatt felforgatták a lakást, lepecsételték a rendelőt és a múzeumot, éjszakára pedig biztonsági őrt állítottak, „*hazaárulás és az önálló Erdély megalakítására való felbujtás és lázítás*” vádjával letartóztatták és a nagyváradi szekuritátéra hurcolták. Közel másfél hónapi szakadatlan zaklatás és fenyegetés, sorozatos kihallgatások után sem tudták rávenni, hogy vállalja az ellene felhozott vádakat, melyek az államhatalom nevetséges kreációi voltak. A 73 kihallgatott, meghurcolt emberből 31-et állítottak elő 1958. szeptember elején a temesvári–kolozsvári katonai törvényszék kihelyezésével: a nyilvánosság teljes kizárásával, a várad-velencei Petőfi

Sándor művelődési otthonban, egy előre elkészített for-gatókönyv alapján. A védelmet kizárva, szuronyos fegyőröktől közrefogva, a karámba szorított, megfélemlített emberek előtt felsorakoztatták a vád néhány tanúját, majd a bíróság elnöke sorra megkérdezte a vádlottakat: „beismerik-e az ellenük felhozott vádakat”, amire egyöntetű „nem” volt a válaszuk. A szokásos eljárásoktól eltérően még az ítéletet sem közölték a tárgyalás színhelyén. Cellájukban közölték a bilincsbe vert 31 áldozattal: „halál”, „életfogytiglani”, 3-tól 25 évig terjedő börtön, „emberi-személyi jogaitól való megfosztás”, „vagyon-elkobzás” stb.⁷

A gyenge fizikumú, törékeny, beteges embernek, dr. Andrásynak is át kellett élnie a pokol minden kínját. Elítélése után a nagyváradi börtönben átvészelte a vérhast. Sorozatos megbetegedések, majd következtek a pokol állomásai: télen a vizes, fűtetlen, ablaküveg nélküli pitești-i cella, majd a dési börtön kegyetlenségeit szenvedte át, hol élve, hol félholtan.⁸ A csodával határos módon mégis életben maradt! Talán valami hatalmas lelkierő: az ártatlanság tudata, az Istenbe vetett hite és állhatatossága tartotta életben! Nem sújtották le a dantei szavak: „...ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel!” Inkább Csiha Kálmán református lelkésznek a cellában írt remek versében megfogalmazott szent hit hatotta át, az ő szellemét is: „...*Hány erdő, hegy és hány rét kint maradt! / Kizárták a hóborította fákat / S az életet egy fél óra alatt. / ... / Elsüllyedhetnek erdők és hegyek, / Halálba hullhat téli fák sora, / Az Isten él! Kizárni nem lehet! / Meglátogatja vak cellák ölét, / Győz a szívek s börtönök felett.*”⁹

A börtönök embertelensége, a megaláztatás, éheztetés és a szervi betegségeinek állandó kiújulása, a test leromlása és a súlyos ítélet miatti kilátástalanságok sem törték meg lelkileg.

Életfogytiglani börtönbüntetését 1962 végén 20 évre csökkentették, majd 1963 elején váratlanul a dési börtönből, frissen mosott még vizes ruhába öltöztetve, a dermesztő hideg télben, marhavadonban, néhány társával átszállították a szamosújvári börtönbe.¹⁰ Onnan a rabok egy részét munkatáborokba vitték, másokat a börtön bútorgyárában dolgoztatták. Ez a börtön volt a legyengült, munkaképtelen foglyok gyűjtőközpontja és „átnevelő” intézete. Dr. Andrásynak, aki börtönévei nagy részét betegen töltötte, a szamosújvári börtön sem volt rehabilitációs szanatórium, de talán kíméletesebb bánásmódban részesült, mint sok rabtársa. Dr. Baumgartner, a börtön főorvosa rendelkezésére megkapta az életben maradáshoz legszükségesebb gyógyszereket. Talán a levesében is egy-két kockával több krumplit kapott, hosszabb udvari sétát engedélyeztek neki, aminek az volt az előnye, hogy a szükséges vitaminokat a börtönudvarán nőtt füvek rágcslásával pótolja. Orvos fia szerint ezért maradtak épek a fogai. De miért is ne adtak volna neki ennyi kivételt, amikor az alig 36 kilogrammos beteg ember a rabok között is már csak számbelileg számított. A brutalitásukról és kegyetlenségükről hírhedt smasszerek, a Şomlea- és Munteanu-félék ököllel és seprűnyéllel verték a politikaiakat. A testileg meggyötört emberre már a „bandita” jelzőt is szükségtelennek tartották.¹¹

A szamosújvári börtönt, Fráter György, Martinuzzi Uticsenic (1482–1551) váradi püspökből lett erdélyi kormányzó 1542-ben építtetett várkastélyából alakították ki. A főbejáratra örök időkre köbe vésve: „*Az Úr az én segítségem és védelmezőm, kitől félek?*” Dávid zsoltárának latin nyelvű szavai az ide érkező raboknak is reménységül szolgáltak. Papokkal és hit társaival naponta többször elmondott imádságok könnyítették dr. Andrásy terheit: hitet és erőt adtak, hogy megérhesse szabadulása pillanatát.

1964 tavaszán egyik napról a másikra fordulat történt a politikai foglyok életében: elfogadható ételt kaptak, az örök lecsendesedtek, halkabban és emberségesebben szóltak. Végül amnesztiával, majdnem hat év után, 1964. április 12-én eljött a szabadulás napja. Dr. Andrassy is megkapta a figyelmeztetést: „*jó lesz mindent elfelejteni!*” Mintha rémálomból ébredt volna, szabad emberként, tele izgalommal szállhatott fel a hazafelé tartó vonatra. Mi várja idehaza, mit kaphat még a sorstól? Mit talál egy emberélet szenvedélyes alkotó munkájából? Ilyen gondolatokkal küszködött a vonatkerekek zakatolása közben, a végtelennek tűnő utazása során.¹²

Börtönévei alatt lakását kifosztották. Külföldön is nagyra becsült múzeumi gyűjteményét (régészeti, történelmi, numizmatikai, különösen értékes madártojás, festmény stb.), és több mint négyezer kötetes könyvtárát kisajátította és elszállította a nagyváradi múzeum. Értéktelen régiségeket és egyes bútor-
darabokat a székelyhídi múzeumnak adták át. Lakásából körorvosi rendelő, illetve körorvosi szolgálati lakás lett. Felesége a ház hátsó részébe szorult. Dr. Ábrám László körorvos kötelezettség nélkül a lakásért valamicske lakbért fizetett, enyhítve anyagi gondjain.¹³

Dr. Andrassy börtönévei alatt felesége állandó megfigyelés alatt állt. Megfélemlítve, emberi szabadságjogainak korlátozásával nem tarthatott kapcsolatot Magyarországon élő gyermekeivel. Az éjszakai vonattal titokban utazott fel Kolozsvárra, hogy nagy ritkán találkozzon valamelyik gyermekével, akik a lehetőség szerint segítették megélhetésében.

Hazatérése megkönnyebbülést és boldogságot jelentett a feleségnek is. Szabadulásáról ismerősök által értesültek Magyarországon élő gyermekei. A megviselt és legyengült And-

rássy doktort felesége féltő gondossággal ápolta. A minden áldozatra kész, szerető asszonynak a magatartása segítette felépülését, megerősödését. Lassan visszatért élet- és munkakedve. Ismét jelentkezett orvosi szolgálatra, nemcsak a család anyagi problémái miatt, hanem, hogy visszalopja magát a bizalmatlan, megfélemlített emberek szívébe, akik közül sokan – még a legközelebbi barátok is – a fenyegetettség miatt megtagadták és eltávolodtak tőle. Bár megalázónak látszott, hogy „*orvossegédként*” dolgozzon, de elvállalta; napi 3–4 órában az érmihályfalvi szülőotthonban segített. Az emberek közelsége, szeretetük és tiszteletük dr. Andrássy számára a leghatékonyabb terápia volt, hogy visszaálljon régi életkedve, már csak álmaiban és egyedüllétében kísértették a meghurcoltatás rémképei.¹⁴

Dr. Andrássy feleségem családjá révén hallott rólam, így 1965 áprilisában, látogatásom alkalmával örömmel fogadott otthonában. Nem tudott betelni elbeszélésemmel a régészeti-múzeumi berkekben történekről, aztán szenvedélyesen, ragyogó szemekkel mesélt régi kutatásairól. Mindenre készségesen felelt, ami érdekelt, bár múzeumi levelezéséből és katalógusából már egész élete nyitott könyv volt előttem. Nőci bácsi – ahogy közeli, fiatal barátai nevezték – ismét a régi rokonszenves ember volt. Egy következő látogatásom alkalmával bizalmasan, elveszett képeiről, festményeiről, gyűjteménye egyéb tárgyairól, egy ceruzával írott jegyzéket adott a kezembe – ma is őrzöm kiváló emberi életét bizonyító iratokkal! –, melyeknek sorsáról szeretett volna többet tudni.¹⁵

1968 kora tavaszáig, kisebb megszakításokkal, lelkiismerettel és felelősséggel végezte felvállalt munkáját, miközben egyre gyakrabban lépett fel krónikus szívizomgyulladásá. Felesége türelemmel ápolta. Élete utolsó napjáig közelében volt dr. Ábrám László is, de életét már nem lehetett meghosszabbí-

tani. A sok mindent megélt – sikereket és szenvedést – dr. Andrassy Ernőt magához szólította az Úr. 1968. május 1-jén. Panasz nélkül, megnyugodva hunyt el. Május 3-án római katolikus szertartás szerint, elődjei mellé, az érmihályfalvi temetőben helyezték örök nyugalomra. A fenyegető kommunista terror ellenére nagy tömeg kísérte el utolsó útjára, koporsóját négy orvos vitte a sírhoz, s az egyházi szertartás mellett dr. Tomoioaga Gheorghe, nagyváradi orvos (dr. Cozac Lajos veje) méltatta román nyelven emberi nagyságát. A temetésén részt vett emberek lelkét nem tudta megfélemlíteni a „hatalom”, lelküket szomorúság és őszinte gyász töltötte be dr. Andrassy Ernő halálával. A temetés után nemsokára feleségét gyermekei magukhoz vették.¹⁶

Az érmihályfalvi katolikus temető lélekharangja mellett látható az Andrassy család sírboltja, melyen mindig van egy-egy csokor friss virág, bizonyosságul, hogy az emberek nem felejtették el. Ma is tisztelet övezi a község e nagyszerű emberének, dr. Andrassy Ernőnek az emlékét!

Munkássága – az Érmellék kincseinek feltárása

Senki annyit nem tett az Érmellék természeti és kultúr-kincseinek a feltárásáért, múltjának megismertetéséért, mint dr. Andrassy Ernő, aki „...*több tudományban is kiváló, egyetemes tudású egyéniség volt, ugyanakkor bőkezű mecénás*” – írja róla Borbély Gábor. Sokoldalú, tudományokban elmélyülő, valóságos polihisztor volt korának. Orvosi hivatása mellett érdekelte az irodalom, a művészet: képzőművészet, festészet, zene. Őslénytani, természettani – szenvedélyes vadászként az Érmellék állatvilágát kutatta, kitömött preparátumai múzeumok, tudományos intézetek és iskolák szertárait gyarapították – orni-

tológiai (madártanos) és oológiai (tojástan), numizmatikai, valamint régészeti és történeti kutatásai nemzetközi tekintélyt és elismerést váltottak ki. Kiváló szaktekintélyek keresték vele a kapcsolatot és az együttműködést. Levelezői kapcsolatban állt a stockholmi, berlini, budapesti, bukaresti, jászvásári (iași-i) tudományos intézetekkel és számos múzeummal. Szakmai tudását, kapcsolatait a világ országaival (Alaszkától Ausztráliáig), átadta a fiatal kutatóknak. Szakkönyvekkel látta el őket. Segítségével kitűnő szakemberekké váltak!

Irodalomtörténeti munkálkodásának egyik mozzanata a Tabéry Gézával (a nagyváradi Ady-múzeum alapítója és igazgatója volt) folytatott beszélgetéseiből és levelezéséből ismeretes. 1955-ben Petőfi érmihályfalvi emlékének felkutatásával kapcsolatban közölte Tabéry Gézával, hogy a Minori kocsmáros házát (egykori vendégfogadó) Szíki Károly vette meg. Petőfi 1847-ben, amikor Szalacsra ment menyasszonyához, megszállt ott egy éjszakára, és ott írta a *Legszebb versem* című költeményét. A ház falára méltó lenne egy Petőfi-emléktáblát elhelyezni, írja Tabérynek: „...*Kérlek gondolkozzál rajta, terjeszd az illetékesek elé. Ne hagyj elaludni, mert nem-sokára mi, öregek alszunk el végleg, és nincs aki utánunk csinálja.*” Válaszában Tabéry közli, hogy az érmihályfalvi Petőfi-emléktábla ügyét „evidenciába” vette, és nem fog elfelejtkezni róla. Dr. Andrassy kutató Szendrei Júlia szalacsi nagynénjével kapcsolatos emlékek után is, aki a katolikus iskola tanítójának a felesége volt. Így valószínűleg az iskola épületében laktak, ahol Petőfi meglátogatta menyasszonyát. A Petőfi-emléktábla annyira szívügye volt, hogy 1957-ben a nagyváradi Alkotások Házától kért segítséget egy nagyobb szabású Petőfi-emlékünnepe megrendezéséhez, hogy egyúttal márványtáblával jelölhessék meg a házat, ahol Petőfi

megszállt.¹⁷ Érmihályfalva hálás lakossága nem felejtí el a nagy elődöket, s bár a Minori-házat régen lebontották, a helyébe emelt tömbház falára napjainkban felkerülhetett a költő emlékét megörökítö márványtábla.

Figyelme és munkálkodása kiterjedt a népi hagyományok összegyűjtésére, a népi kultúra értékeinek megmentésére, „...az Érmelléken még menthetők a népműveltség emlékei a pusztulástól” – írja a kolozsvári folklórintézethez küldött levelében, mellékelve a még gyermekkorában Szalacson lejegyzett helyi jellegzetességű négy népdalt. Érmelléki népdalokat használt fel három-felvonásos paraszt-operettjében is – Dalol a falu –, melynek bemutatása Érmihályfalván nagy tetszést váltott ki. Számadó Ernő költő segítségével, saját szerzeményű mődalaival egészített ki. Szendrő Júlia művésznő kérésére – lekottázva – elküldte Kolozsvárra is. Nem véletlenül, a Művelődés 1957 novemberi számában, Kónya Mária így írt riportjában dr. Andrássyról: „Ha az ember nem saját szemével látja, talán el sem hiszi, hogy az orvosi hivatás és az archeológiai kutatás nemcsak meglehet együtt, de ki is egészítheti egymást. S ha mindamelllett valaki még melegsívű nótaköltő is? Pedig ez is kitűnően elfér az előbbi kettővel.”

Az Érmelléken még nem volt átfogó folklórgyűjtés, ezért dr. Andrassy hézagpótló munkának szánta egy, a népi gyógyászatról szóló kiadvány megírását. Szalacsra írja öreg barátjának, Király Béla nyugalmazott jegyzőnek: „...gyermekkoromból emlékszek Linka nénire, aki nekem mesélte, hogy nagyon fáradt, mert egész éjszaka seprűn lovagolt és benézett a kéményekbe, ahol pólyás gyermek volt, s ha rászorult, növényi főzettel és ráolvasással meggyógyította.”¹⁸ Érkeserűben barátját és ismerőseit kéri fel, hogy segítsenek összegyűjteni a

népi gyógyászathoz kapcsolódó ismereteket, cselekedeteket, utasításokat: milyen borogatást, kenőcsöt használnak gyógyításra, mit használnak a „tudósasszonyok” hasfájás, ízület, szemmelverés ellen; használnak-e szerelmi bájitalt, magzatelhajtó szereket; kuruzslásnál, ráolvasásnál milyen varázsszavakat vagy szöveget mondanak? 1957-ben Implon Irénnel közli, hogy munkájához Faragó József professzor is segítséget ígért a kolozsvári intézettől. Sajnos ez a készülő műve is félbemaradt 1958-ban.

Az Érmellék tárgyi-néprajzi emlékeinek megmentésére biztatta Szablyár Kornél esperest – a székelyhídi múzeum patrónusát – és Halász József múzeumigazgatót, hogy minden fellelhető néprajzi értéket gyűjtsenek be a székelyhídi múzeumba a Sárrét, az Érmellék és a Berettyó vidékéről: népviseleti ruhákat, főkötőket, idős emberektől pipákat, bútorokat, házi eszközöket, szerszámokat, a szőlőművelés és a borkészítés eszközeit, pincekulcsokat, kupákat, különösképpen az Érmellékre jellemző halászati eszközöket, megemlítve, hogy Érkeserűben Számadó Ernő segítségével megszerezhető egy halászcsonak, amelyet csákllyával hajtottak. Vajon miért szorgalmazta, hogy a székelyhídi múzeum összpontosítsa munkáját a néprajz tárgyi emlékeinek begyűjtésére? Lehetséges, hogy távlati lehetőségét látta az érmihályfalvi (régészet, történelem) és a székelyhídi (néprajz) múzeum egyesítésével egy átfogó, Érmelléki Táj múzeum megvalósításának.¹⁹

Az országos műemlék-összeíró bizottság felkérésére 1953-ban dr. Andrassy Ernő vezetésével a Múzeumbarátok köri gyűlésén dr. Puskás Zoltán tanár ismertette a feladatokat, majd felsorolták az Érmihályfalván összeírandó műemlékeket: Kőkori temető a Forráskút utca 56–58. szám alatt, gót temető a

Kiss utca végén, középkori település emlékei a Dédahegy–Salamon útja mellett, középkorból származó református templom és történelmi-műtörténeti emlékei (Imre, váradi mester által 1491-ben öntött harang, reneszánsz ezüstserleg, ezüst poharak, kelyhek és ezüst fedeleskorsó), Tótfalu templomának maradványai a Gorvai-kastély udvarán, a nagyváradi várból származó középkori kereszt (a Morgóban volt), az akkor még fennálló Minori-vendégfogadó épülete (a Frontiera szövetkezet fodrászata működött benne) mint fontos Petőfi-emlék, Kúthy Lajos szülőháza (Derék u. 30. sz., 1938-ban bontották le s beépítették a Kerekeskúti iskola udvarán álló tanítói lakásba), a 19. század elején a Szlávy család által építtetett katolikus kápolna, 1790 táján Sauro gr. által építtetett Stubenberg gr. kúria, ugyancsak a Derékon; 1800 körül Bernáth Gedeon által építtetett, utóbb a Bujánovich-kastély; Fekete János és Károly síremléke (nagyváradi szobrász alkotása), egyebek.²⁰

A történelmi emlékek megmentése és ápolása dr. Andrassy egész életmunkájának fontos eleme volt. Miután a gálospetri „Kastély” nevű dombháton az 1835-ös földrengés alkalmával összeomlott a Dráveczky-kúria, előkerült a föld alól a ház falából származó faragott kő latin nyelvű táblája is, amelyet dr. Andrassy behozatott érmihályfalvi házának udvarára, s amelyet szívesen mutogatott és fordított magyarra, annál is inkább, mivel mondanivalója oly közel állott életfelfogásához: *„...Álljanak nyitva Krisztus, a szegények és mindkét nembeli becsületes emberek előtt ezek az épületek, melyeket Isten segedelmével...Tessinoviczai Drávecz-i, másként Tluk László, öfelsége (Mária Terézia császárnő) ezredese emelt kedves élete párjával...”*

Nem mulasztotta el, hogy a székelyhídi múzeum figyelmébe

ajánlja a Ferenc József császár 1894-es székelyhídi látogatásával kapcsolatos márvány emléktáblát, amely ott hányódott a régi fürdő (iparosotthon, majd a művelődési otthon) épületének egyik helyiségében, mint írja levelében: „...megőrzése az utókor számára, mint dokumentum, fontos értéket jelent.” Ha nem méltatta volna az emléktáblák megőrzésének ügyét, talán sokuk még most is ott szunnyadna a föld alatt, vagy jelentéktelenül hányódna, mint sok társuk. (A székelyhídi emléktábla végül a székelyhídi református műemléktemplom portikuszának falába lett elhelyezve.) Ki tudná megmondani, hogy dr. Andrassy eltávozása után mi lett a sorsa a Kúthy Lajos szülőházából származó emléktáblának?

Dr. Andrassy szorgalmazta leveleiben a nagyváradi és a szatmárnémeti múzeumi bizottságot, hogy fordítson nagyobb gondot a városok történelmi műemlékeinek megóvására, melyeket a pusztulás fenyeget. Szatmárnémetiből felsorolja a fontosabb műemlékeket, és elégedetlenségét fejezi ki, hogy még mindig nem került sor a város számára nagyon hiányzó múzeum megnyitására. A műemlékek és műkincsek ismeretének, nevelő értékének tudatában 1957-ben javaslattal fordul a Magyar Posta Vezérigazgatóságához (ugyanígy a bukaresti Vezérigazgatósághoz is), hogy az eddig elhanyagolt műkincseket bemutató bélyegsorokat adják ki (a magyar műkincsek között: a miskolci szakóca, a kökénydombi Vénusz, a vaskori kocsiurna, a kelta vadkan, hun áldozati üst, avar és magyar honfoglalás kori emlékek stb.) A magyar posta köszönettel fogadta a kezdeményezést, és ígéretéhez híven a következő években megjelentek a javasolt bélyegsorok. Sajnos, néhány egyedi darab kivételével, már nem lelhetjük örömét a megjelentetett szép bélyegsorokban, meghurcoltatása és korai halála miatt.²¹

Ornitológus és oológus

A dicsőszentmártoni Dobay László oológus halála (1942) után, dr. Andrásy lett Románia egyik legnagyobb ornitológusa-oológusa. 1934-től a londoni oológusklub, a stockholmi tudományos intézet, a berlini Kricheldorf, a budapesti Madártani Intézet tagja. Öt világrészre kiterjedő levelező- és cserekapcsolataival, Románia legnagyobb madártojás-gyűjteményével kitörülhetetlenül beírta nevét a tudományok nagy könyvébe.

Mint Szalacs szülötte, Érmihályfalva lokálpatriótája több mint ötven éven át szenvedélyesen és fáradhatatlanul követte figyelemmel, jegyezte fel megfigyeléseit, gyűjtötte az Érmellék madárvilágának emlékeit. Visszaemlékezéseiben és a kolozsvári rádió érmihályfalvi hangfelvételében pályája kezdeteiről elmondotta: *„...Itt születtem az Érmelléken...a nádasok, vizek, erdők tele voltak madarakkal. Azoknak az életét tanulmányoztam. Aztán összegyűjtöttem mindenik madárfajtának a tojásait. Megismerkedtem a madártojás-gyűjtőkkel, az egész világ tudományos intézeteivel, múzeumaival, kiváló tudósokkal kerültem levelező és csere-összeköttetésbe...”* Valóban, már hatéves korától, Kovács János nagyapjától megtanulta a madarakat nyúzni, kitömní és tojásukat preparálni. Dr. Andrásy minden gondolata, minden szava megváltozott világunknak valóságos kincset jelent. 1955-ben a budapesti Madártani Intézet felkérésére 50 éves megfigyeléséről így írt: *„Az Ér folyása a száraz nyáron kiszárad, de tavasszal, hirtelen olvadáskor medrét egészen kitöltve hömpölyög. Egyik-másik mélyebb, tóyszerű alakulatnál ősnádas maradt, fűz és rekettyebokrok, a partján fűz és nyárfák sűrűsége van. Az Ér bal partján, a Szilágypértől Székelyhid felé húzódó dombokon szőlők és gyümölcsösök vannak, amelyek mind jó fészkelő- és élelemszerző helyei*

a különféle madaraknak. A jobb parti alacsonyabb dombokon szántóföldek vannak. Termékeny, fekete vagy agyagos földek. Ezek Érmihályfalva magasságában átmennek a geológiaiilag már a Nyírséghez tartozó homokbuckás vidékbe. Aránylag nem nagy területen erdők, nádasok, vizes legelők, kaszálók, szántóföldek és homokos pusztaságok fordulnak elő, melyeknek nagyon változatos a madárvilága. 1904-től kezdtem feljegyezni, milyen madarakat láttam, vagy milyeneket sikerült lelőnöm az első Flaubert kispuskámmal. Szalacson laktunk, ekkor láttam ott először és utoljára pelikánt és kanalas gémet. 1911 óta Érmihályfalván lakunk, de azóta nagyon megváltozott a vidék arculata. Kivágták a 400 holdas csereerdőt, majd 1929-ben a nyolcvan holdas öreg tölgyest, a Sasok erdejét. Igaz, hogy az utóbbi 15 évben a homokon kb. 1000 hold akácerdőt telepítettek. Székelyhid alatt volt egy gémfalu, de a tankárok leszívta a vizét. A vízimadarak elköltöztek. Nincsenek öreg fák, így a nagy ragadozó és odúlakó madarak megritkultak. Sok, erdőben fészkelő madár csak pár év óta kezd visszatelepenni. Az utóbbi száraz évek kiapasztották az Ér kiöntéseit, megszűnt a dankasirályok és a kormosszerkők fészkelő telepe. Érmihályfalván feltűntek olyan madarak, amiket eddig itt sohasem láttunk. 1942-ben fészkel itt először a balkáni kacagógerle, 1951-ben a gyurgyalag ásta fészekodúját a homokos partba, 1954-ben telepedett meg egy balkáni fakopáncs-pár. A tavaszi és őszi vonuló madarak névjegyzéke lehet, hogy nem teljes, 61 féle vonuló madarat sikerült megfigyelnem. A fészkelő madarak sorozata teljes, 111 féle madár költ az Érmelléken.”²² Dr. Andrassy találta meg az Érmelléken fészkelő fülemilesítke fajt, amelyik ismeretlen volt itt azelőtt. Tojásanyagát Dobay vizsgálta át, megerősítve a helyes meghatározást.²³

Sajnos, feljegyzései óta is tovább változott az Érmellék táji-

természeti képe a felelőtlen nagy lecsapolási munkálatokkal. És hiányoznak az olyan szenvedélyes kutatók is, mint dr. Andrásy Ernő és munkatársai – Tusa Lajos, volt helybeli biológianár, az azóta ugyancsak elhalálozott nagyváradi Jurcsák Tibor és neje, J. Polis Rozália, a szintén nagyváradi, de már jó néhány éve nyugdíjazott Béczy T. László –, akik figyelmeztetnének bennünket a szomorú valóságra, az ökológiai-biológiai egyensúly felbomlását követő tennivalókra. Miközben csak vegyszerzünk öngyilkos módon, lassan magunkat is mérgezzük, menthetetlenül szétromboljuk, amit az Isten adta természet oly csodálatosan, a legtökéletesebb harmóniában megadott nekünk.

A magyar madártan nagy úttörői: Herman Ottó, Chernel István, dr. Keve András neve fémjelzik Magyarország gazdag madárvilágának leírását. Szűkebb hazánk, az Érmellék valóságos madárparadicsomának megismerését sok évtizedes fáradhatatlan kutatásai és megfigyelései tették lehetővé.

Jurcsák Tibor, a nagyváradi múzeum természetrajzi osztályának vezetője, ő maga is jeles kutató, 1953 februárjában hízelgés nélkül, teljesen önzetlenül, dr. Andrásyhoz küldött levelében írta: *„...Ernő bácsi eddigi életén keresztül olyan hatalmas munkát végzett, hogy dicséretére válna bármelyik múzeumnak, s kár lenne, ha pusztá szerénykedésből...megtagadná annak a papírra vetését..., mert ilyesmiket csak zsenik tudnak csinálni, akiknek ma az Akadémia az otthonuk és címük az akadémikus..., mi mindig Ernő bácsi mellett vagyunk, mert Biharban nincs még ilyen értékes ember.”*

Sokat segítette a nagyváradi múzeum kutatóinak munkáját, ez kitűnik a Béczy T. László ornitológussal folytatott sűrű levélváltásból. 1967 őszén a nagyváradi múzeum természetrajzi kiállításának megnyitására szemléletes munkát küldött a

madarak védettségéről és a biológiai úton történő rovarirtás fontosságáról. Eljuttat egy térképet is a világ jelentősebb ornitológiai állomásairól, amelyekről kevés ismerettel rendelkeztek addig Romániában. Madárvonulási térképet készített, és hiánypótlásként 16 madárfaj 30 tojását küldte el a múzeum új kiállítására.²⁴

Béczy T. László közvetítésével Spies, Kohl és a kolozsvári Kóródi G. János egy nagyobb erdélyi összefoglaló munkájához küldte megfigyeléseit – az említett ornitológusokkal különben személyes kapcsolatban volt –, a **csontollú madarokról (Bombycillák)** az Érmelléken. Kohlhoz küldött levelében írta, hogy 1958 májusában kapott Érsemjénből egy kilőtt Bombycillát, amit Tusa Lajos tanár kitömött. Ezeket az adatokat a stockholmi intézet kérésére nekik is eljuttatta.

Dr. Andrásy folyamatosan közölte megfigyeléseit Béczy T. Lászlóval – még 1958 júniusában is, amikor már vészesen közeledett letartóztatásának napja. Akkor írta, hogy az ottományi Földvárban **kormos szerkőt, vörösgémet** látott és nagyon hangosak voltak a csapatban repdeső **nádirigók**.²⁵ **Az Érmellék madárvilágáról** dr. Andrásy Ernő készítette az egyetlen összefoglaló tudományos leírást, melyet a budapesti Madártani Intézet **Aquila** című közleménye 1956–57-ben jelentetett meg. A határon túli szakemberek is nagy elismeréssel fogadták a magyar és angol nyelven közölt munkát, melyben megtalálható az Érmelléken is fészkelő madarak számos faja: a **szerkő, bölömbika, nyári lúd, sirály** (már régen nem látható Érmihályfalva vidékén); a vonuló madarak közül a **pusztai ölyv** (nyár végén kóborolt tájainkra Görögország vidékeiről), a **pelikán (rózsás gödény, egyiptomi és Csád-tói szálláshelyéről április végén, május elején telepedett meg nálunk); a pajzscankó** (az északi tundrákról jött, téli vendég volt nálunk,

négy faját is látta dr. Andrásy); a **téli kenderike** Skandináviából, a **nagy örgébics** (a távoli Izland–Grönland tájairól jött 1932–35-ben, 2–3 évenként májusban, ugyanaz a pár fészkel a Dienesi-legelő szélén álló akácán); a **darázsölyv** (amelyet 1932 júniusa-szeptembere között figyelt meg először, több évig visszajárt régi fészkebe a Furkó erdőbe); a **hamvas réti héja**, a **vörös kánya** (több évig fészkel a Sasok erdejében egy nagy öreg tölgyfán); a **vadliba**, a **kenderike** (amely télen nagy csapatokban kóborolt a szántóföldeken és réteken). Értékes megfigyelést közölt a **fehér golyákról** (több gyűrűzött volt!). Ezek Afrika déli területeiről, Egyiptomon és Libanonon, valamint a Boszporuszon keresztül, március végén, április elején tértek vissza előző évi fészkeikbe. Beszámolt a szalacsi fészkeben sebeitől elpusztult **golyáról**, amely valamelyik afrikai bennszülött nyílhegyét hordta hátoldalában, hosszú vándorútja során.

Lelkesezése magával ragad bennünket is. Valóban, milyen sok gyönyörűséget kap az ember, ha szét néz a tavaszi, ébredező, de még a hólepte téli, zimankós tájon is, hátha még ismeri a mellette repdeső, éneklő madarakat! Nemcsak dr. Andrásyét, a mi lelkünket is kellemes érzés tölti el ha Áprily csodálatos verssoraira gondolunk (Koncert): *„Még nem vonult fel magas erdejébe, / itt fuvolázgat még a halk pirók, / szól az ökörszem cserregő zenéje, / rajban cincognak még az őszapók. / De szagatott emelkedésre készen / pacsirta szól; küllők rikoltanak, / s rigótorokból frissen és merészen / kibuggyan már, s nő-nő a dalpatak. / A forrásnál pár fűрге cinke perget / becéző szót: Kicsi ér! Kicsi ér! / Nagy tarkaharkály járja fenn a kertet / és néha kasztanyettával kísér.”*

Munkájában több mint másfélszáz madárfajt sorolt fel. Ezekből Tusa Lajos biológianár, legközelebbi munkatársa

segítségével közel száz madarat gyűrűzött meg, amelyekről visszajelzést kapott a világ sok országából. Számos tudományos intézetnek küldött értesítést az Érmelléken átvonuló gyűrűzött madarokról. Csak egy példa: 1957-ben az Érsemjénben fogott, gyűrűzött vörös vércséről küldött visszajelzést a párizsi Madártani Múzeumnak. És ki tudja, még hány helyre? Erről beszélhetne az ötvennél is több levél, amit tudományos intézetekkel és híres ornitológusokkal váltott, s amelyek a nagyváradi múzeum természetrajzi osztályára kerültek dr. Andrassy múzeumi levéltárából.²⁶

Dr. Andrassy készségesen állt a hazai és határon túli kutatók rendelkezésére. 1958-ban a szegedi múzeum munkatársának, Marián Miklós ornitológusnak számolt be részletesen a fehér gólya érmelléki fészkeléséről. A budapesti Madártani Intézetnek a gólyafészkek számlálásáról, az Intézet kiváló ornitológusának, dr. Keve Andrásnak megfigyeléseiről, madártani tevékenységéről küldött terjedelmes leírást. Levelező társa volt a magyarországi dr. Nagy Jenő, Hám Ferenc; Csehországból Fr. Horaek, Ausztriából Eduard Mayer, Németországból Wolfgang Makatsch, E. Stollmann, Alwin Voigt stb. Néhány gondolatot idézünk a kolozsvári Speológiai Intézet kutatójának, Müller Gézának 1955 októberében dr. Andrassyhoz küldött leveléből, aki tanulmányához főként kanadai és alaszka-i tudósok címét kérte: *„Nem is találok hirtelen szavakat, hogyan fejezzem ki Ön iránt érzett hálámat...A közölt címek nagyon értékesek számomra,...irigylem önt. Elsősorban azért, mert olyan időkben dolgozhatott, amikor a tudomány emberei közötti tiszta kapcsolatokat nem mocskolták be a durva erők durva eszközeivel. Ma azonban olyan időket élünk, amelyek helyt adnak ezeknek a tisztátalanságoknak. Ezért nem is kérdem Öntől, miért nem folytatja, miért nem tartja fenn kapcsolatait... Másodsorban*

azért vagyok irigye, mert olyan világszerte ismert nevek, mint Avinoff, Grinnel és Rowan az Ön levelezésének listáját gazdagítják...” Dr. Andrassy Müllerhez írott leveléből kiderül, hogy 1942-ig valóban sok levelezőtársa volt Közép- és Dél-Amerikából, Afrikából (Kenyából, Ugandából és Fokföldről), Jáva szigetéről és Ausztráliából, akikkel madártojásokat is cserélt, és akiknek a „*címével még szolgálhat, ha szükséges*”.²⁷

Ornitológiai munkája népnevelő tevékenységével egészült ki. Reprodukálta a madarak életét szemléltető természetes környezetüket. Az elpusztult vagy kilőtt madarakat Tusa Lajos tanár segítségével kitömte. Nem mulasztotta el, ha lehetséges volt, hogy a fészkelő madarak tozásait a fészkekkel együtt gyűjtse be. Rendszerezett gyűjteményt alkotott több száz madár tollából, köztük a ritkaságnak számított **aranyfarkú fácán, füstfarkú dalár, veresgém, haris, barna rétihéja, herjóka kakadu, réti sas, sirály, vízityúk, pocgém, sarki bűvár, emu, kék varjú, hant madár** stb. tollából. Nem titkolta, hogy szándékában áll szülőföldjét, az Érmelléket természetrajzi tájmúzeummal is megajándékozni.²⁸

Dr. Andrassy Ernő elismert oológus (tojás-tanos) volt. Páratlan tojásgyűjteménye nagy érdeklődést keltett hazai és határon túli szakemberek, gyűjtők körében. Értékes gyűjteményéről számos ismertető cikk jelent meg: 1933-ban a *Szamos* július 2-i száma, 1947. március 23-án pedig az *Érmi-hályfalva és vidéke* közölt részletes ismertetést. Nem véletlenül került baráti közelségbe a dicsőszentmártoni dr. Dobay Lászlóval, Románia legjelentősebb tojásgyűjtőjével, aki vasúti mérnök volt ugyan, de már fiatal korában szenvedélyes tojásgyűjtő lett. Dr. Dobay a világ minden részéből, 30.000 tojásból álló gyűjteményt hozott létre és dolgozott fel, tudományos

rendszerbe katalogizálta, a szakemberek szerint csálthatatlan pontossággal. Dr. Dobay halála után (1942) – a második világháború idején – gyűjteménye egy része elpusztult. Dobay özvegye értesítette dr. Andrássyt, hogy férje a budapesti Madártani Intézetnek hagyományozta gyűjteményét, amely már évek óta a dicsőszentmártoni plébánia padlásán hányódik, s ennek egy részét 1947-ben elküldte dr. Andrásynak, hogy férje végakarata szerint, valamilyen formában juttassa el Magyarországra. A **barátkeselyűtől** az **ökörszem** tojásáig, sok fajtól származott a gyűjtemény, csak a **nagy örgébics (Lanius collurio)** tojásaiból mintegy 200 darab volt. Ahogyan dr. Andrassy is megírta a budapesti Természettudományi Múzeum Állattárához 1957-ben küldött levelében: „...csodás variációk, hogy érdemes még a legigényesebb gyűjteményben is kiállítani.” Dr. Andrassy próbálkozásai, hogy eljusson rendeltetési helyére, sikertelen volt. Több levélben kérte a budapesti intézetet, hogy a magyar Művelődési Minisztérium, a bukaresti magyar nagykövetség közbenjárásával próbálják átjuttatni, annál is inkább, „mivel a háborúban kárt szenvedett budapesti gyűjteményben hiánypótló lenne” – írta levelében.²⁹ A budapesti intézethez soha nem jutott el a páratlan értékű tojásgyűjtemény!

Hogy miért nem?...A Dobay-gyűjtemény egy másik részét, – mintegy 8.000 darabot – Dobay özvegyétől megszerezte a nagyváradi múzeum. Ezt egészítette ki dr. Andrassy letartóztatása után a Dobay-gyűjteményből hozzá került másik rész, mintegy 3.000 darab, amelyből Béczy 520-at azonosított is az eredeti Dobay-kartotékok alapján. Ezen felül volt az Andrassy-gyűjtemény... dr. Andrassy leírása szerint 536 fajhoz tartozó több ezer tojásból állott a gyűjteménye. Béczy T. László 4522 tojást említ, mint az Andrassy-gyűjtemény darabjait. Ennek viszont ellentmond a megszüntetett Andrassy-múzeum átadási-átvételi

jegyzőkönyve (1958. november 21.), valamint a székelyhídi rajoni múzeum 1959. május 30-i jelentése, melyek egyértelműen: „*több mint 12.500 darab páratlan értékű tojást*” említ.³⁰

Akármi is a valóság, egy szenvedélyes emberi élet alkotása mellett a sok száz érmihályfalvi felnőtt és gyerek lelkes hozzájárulásából semmi nem maradt a községben, pedig az említett jelentés 4. pontja kimondta: „...*az átvett anyagból, melyet Érmihályfalva területén találtak..., másod- és harmadpéldányok felhasználásával állandó kiállítást szerveznek a kultúrotthonban vagy az egyik iskolában*”. Sajnos, az Érmellék madárvilágának csodálatos emlékei csak a nagyváradi vagy a nagykárolyi múzeumban láthatók, az utóbbi szép kiállítási anyagához Tusa Lajos egykori érmihályfalvi tanár is hozzájárult jó néhány darabbal.

A numizmatikus

Gyűjtő- és kutató-tudományos szenvedélye ismertté tette dr. Andrassy Ernőt a numizmatikában (éremtan, pénztan) is. „*Hat-éves koromban, 1900-ban, kaptam ajándékba Király Károly szalacsi jegyzőtől 72 db. régi pénzt. Találtam, kaptam, főleg pedig vásároltam. Most a múzeumban, a több ezerből 1046 db. van kiállítva*” – mesélte dr. Andrassy indulását a pénzgyűjtésben, 1955. október 23-án a művelődési otthonban tartott közgyűlésen. Sajnos, nem rendelkezünk pontos kimutatással numizmatikai gyűjteményéről. Még egyik-másik igen értékes ezüst pénz kincslelet feltalálásának idejéről és helyéről sem tudunk biztosat. A régi pénzek miatt ugyanis nagyon sok kellemtelensége volt. Többször feljelentették aranypénztartás miatt, ezért az ezüstpénzgyűjteményét elrejtette (elásta), s éppen e miatt a tartományi milícia elkobozta, majd a nagyváradi múzeum

és az Állami Művelődésügyi Bizottság közbenjárására múzeumi kiállítás céljából visszakapta. El nem titkolt, de be nem jelentett aranypénz miatt meghurcolták: a székelyhídi rajoni, majd tartományi bíróságot kellett járja. Ezek után elképzelhető, miért volt hiányos a gyűjtemény nyilvántartása. Szerencsésnek mondható, hogy a 14–16. századi 675 darabból álló érmihályfalvi ezüstpénzleletről készített meghatározás megmaradt dr. Andrassy múzeumi levéltárában. A leletben lengyel: Ulászló, IV. Kázmér, János, Albert és Zsigmond; magyar: II. Lajos, II. Ulászló; magyar–osztrák; I. Ferdinánd, Miksa, II. Rudolf; porosz: I. Károly és Brandenburgi Albert pénzei voltak.³¹

A baráti kapcsolaton túl, dr. Andrassy segítője és cseretársa volt az ismert numizmatikus, a székelyhídi Penkert Sándor orvos-gyógyszerész. 1934. október 31-én közli levelében a dr. Andrassy által küldött 444 pénzérme meghatározását – többségben Habsburg és 25 magyar, közöttük II. Lajos, Ulászló és Mátyás király pénzeiről. Penkert Sándorral még 1943-ban is csereberéltek.

Dr. Andrassy éremtani gyűjteményében a leggazdagabb ezüstpénz kincslelet Értarcsáról származik. 1941. május 20-án a Nagyhegyen (szőlőben) találták szántás közben. Egy agyagedényből forgatott ki az eke 1700 db. ezüst dénárt és garast (valószínűleg elrejtették!), többségben 16. századi, egy, a legfiatalabb II. Rudolf császár 1608-as pénzérme volt. A leletben legtöbb a magyar: Mátyás király, II. Ulászló, II. Lajos, I. Ferdinánd; osztrák–magyar: Miksa, II. Rudolf; lengyel: I. és II. Zsigmond, Báthori István (mint lengyel király), és III. Zsigmond; porosz: Albert és Frigyes.³²

Lehetséges, hogy ezüstpénzleletek voltak a Gálospetriből származó római császárkori pénzek, amelyeket 1938. április 7-én a Fráter-erdő szélén (az Ér egyik folyásának a partján) a

szántóföldön, összetöredezett III–IV. századi (germán) agyagedénycserepekkel együtt talált Vida Sándor juhász, aki azonnal értesítette dr. Andrásyt. Az öt római ezüst dénárt (talán több is volt, vagy ott rejtőzik több társa még ma is!) Székely Zoltán, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatója, jeles régész, határozta meg 1955-ben, dr. Andrásy felkérésére: Augustus Octavianus, Faustina (Senior), Marcus Aurelius, Commodus és Valens császárok idejéből származtak.³³

Dr. Andrásy gyűjteményének jelentős része ásatások alkalmával talált, ajándékba kapott vagy vásárolt darabokból állott. Volt közöttük több olyan pénz, amely sírokból származik, a halott mellé áldozati ajándékként tették. Ezeknek fontos kormeghatározó szerepük volt. Érmihályfalváról egy 13. századi sírból származott egy agyagcsuporba helyezett 2 db. Frisachi dénár. Érkörtvélyes határában a Kápolna-hegyen, 11–13. századi településről, a templom körüli soros temetkezésből dr. Andrásy feltárt négy sírt (koporsó nélküli, háton fekvő csontvázas sírok voltak). A negyedik sírban, a női csontváz mellett egy csecsemő teteme is volt, mellékletként két réz hajkarikát és Salamon király (1063–74) két ezüst dénárját talalta. Érkeserű mellett a Püspök-halomra éveken keresztül visszajárt ásatni. A kápolna falmaradványain kívül tölgyfa koporsóban, háton fekvő női csontvázat talált, szájában Nagy Lajos király (1342–82) ezüst dénárjával.

Egyedülálló, a legértékesebb népvándorlás kori, régészeti-történelmi jelentőségű lelet Érmihályfalván 1926-ban került felszínre, a Kiss utca végén, egy előkelő gepida harcos sírja, teljes fegyverzetével, értékes ékszerekkel, halotti obolusként (áldozati ajándék) II. Theodosius császár 440-es évi adójából származó arany solidusával a szájában. Dr. Andrásy felismerte a lelet fontosságát. Attila hun birodalmának a romjain „...a

korabeli Európa legjobban felszerelt, leggazdagabb germán katonai arisztokráciája a gepida volt..., a (Kelet) Római Birodalomtól baráti szövetséget, békét és évjáradékot kértek... és kaptak” – olvashatjuk *Erdély történetében* (I. k., Bp. 1986.), de azt is tudta dr. Andrassy, hogy ennek a virágzó gepida királyságnak a központi területe éppen a Szilágyság és az Érmellék volt. Ezért a leletet azonnal közölte Roska Márton régész profeszszorral (Kolozsváron), aki késedelem nélkül leutazott ide, és magával vitte a sír anyagát Kolozsvárra, ahol az Erdélyi Múzeum Egyesület Közlönyében ismertette a sír jelentőségét, a mellékleteket megvásárlásra ajánlotta a Műemlék Bizottságnak, s a megtaláló telektulajdonos Stancztól 1000 lejért vásárolták meg az aranypénzt. Később – ahogy Roska professzor 1958. március 12-i leveléből kitűnik – a sír anyaga az arany pénzzel együtt az Institutul de Studii Clasice leltárába került, persze a kolozsvári történelmi múzeumban előkelő helyen volt kiállítva. Dr. Andrassy és Roska professzor említett levélváltásból tudjuk, hogy a Stancz család, 30 év alatt felnőtt leszármazottjai, miután tudomást szereztek a telkükön talált aranypénzről, kutatni kezdtek utána, hogy másodszor is beinkasszálják a „családi jussot”.³⁴

1952-ben megnyitott múzeumában páratlan értékű régészeti-történelmi anyag lett kiállítva. Megfelelő tárolók hiányában kimaradt a numizmatikai gyűjtemény, amiért sajnálkozott is, hogy nem tudja bemutatni a múzeum látogatóinak. Veszélyt érezve, hogy megmentse ezüstpénzgyűjteményét, 1952 decemberében elásta, s ezzel elkövette a végzetes hibát, hogy a rosszindulatú emberek jelentgetésével magára vonja a hatóság figyelmét. 1953 januárjában, miután a tartományi milícia elkobozta a kb. 6 kg ezüstpénzgyűjteményét, Vlad Spoiala, a

nagyváradi múzeum igazgatójának, sőt Gheorghe Cazimir, az Állami Művelődésügyi Bizottság főfelügyelőjének közbenjárására, alig két hét múlva, hiánytalanul vissza is kapta.³⁵ A bukaresti felügyelőség pénzküitalásával megfelelő tárolót csináltatott, melyben rövidesen kiállította a legértékesebb régi római, középkori, román és orosz ezüstpénzeket.

„Rosszakarói” ezután sem nyugodtak. Ismeretes volt, hogy régi pénzgyűjteményében van II. József császár 1791-es aranypénze, amelyet 1915 óta őrzött. Bár a múzeum fenntartása nagyon költséges volt (ásatások, felvásárlás, tárolók csináltatása, fűtés, világítás stb.), volt eset, hogy családja is szűkös anyagi helyzetbe jutott, az aranypénzt mégsem használta fel. Szerény orvosi jövedelméből fizetett mindent. *„Nem vágvom én elismerésre, csak hagyjanak dolgozni”* – írja 1954. november 22-i levelében Chiria Criste művelődésügyi felügyelőnek, amikor segítségét kéri a Román Nemzeti Bank által kezdeményezett bírósági eljárás ügyében. A feljelentésre ugyanis a Bank perbefogta az aranypénz jogtalan tartása miatt, amit az 1949-ben megjelent törvény értelme szerint elmulasztott bejelenteni. Az első tárgyaláson a Székelyhídi Rajoni Törvényszék múzeumi tárgynak nyilvánította az aranypénzt, s dr. Andrásyt felmentette, de a Bank fellebbezésére 1954. december 2-i büntetőperben tárgyalásra a tartományi bíróságra idézték be. Végül is a pert visszahelyezték a székelyhídi bíróság hatáskörébe, amelyik 1955. március 22-i tárgyalásán elítélte ugyan három hónapra, de azonnal ki is mondta az amnesztiát. A bírósági határozat kimondta, hogy dr. Andrásynak kell fizetnie a perköltséget is. A befizető elismervény hátoldalán 1956. július 28-án keltezett, következő feljegyzést olvashatjuk: *„...A II. József császár 1791-ből való pénzét (odaadtam) odaajándékoztam a Banknak. Örüljön neki. Engem nem tesz*

szegényebbé. És legalább nem macerálnak vele többé. A pénz hivatalosan 10 lejre volt becsülve. Az utazásokra, az ügyvédre stb. többet költöttem 1000 lejnél. Ráadásul a perköltséget most utólagosan kifizették velem.” (50 lejt az 1956-os pénzértékben).³⁶

Milyen megaláztatás volt a több mint két évig tartó meghurcolása és elítélése egy olyan embernek, aki mindig törvénytisztelő volt, s aki életét a közügyeknek és az emberi tudásnak szentelte!

Miközben folyt a pereskedés a bank és dr. Andrassy között a Pénzügyminisztérium Nemesfémek Igazgatóságának 121828/1955. december 12-i rendelete alapján, a nagyváradi pénzügyi felügyelőség fémjelző hivatalának megbízottja, 1956. március 11-én felleltározta és jegyzőkönyvbe foglalta ezüstpénzgyűjteményét. A május 18-án keltezett ezüstpénz kimutatásban (érték, méret, fajsúly, sajátos jegyek) különösen értékes és ritka példányok szerepelnek, összesen 360 db. ezüstpénz: román 22, magyar 95, osztrák 60, orosz 15, görög–római 42, más különböző országokból 126 db. A kimutatott 360 darabra az említett rendelkezés alapján a felügyelőség kötelezően előírta, hogy semminemű változtatás (tulajdonjogi, helycsere, átalakítás) nem eszközölhető. Ez csak a Pénzügyminisztérium Nemesfémek Igazgatóságának jóváhagyásával lehetséges. Nemzeti történelmünk és muzeális értékünkél fogva is számunkra különleges jelentőséggel bírnak a magyar királyaink: Szent István, I. Béla, Könyves Kálmán, II. Géza, IV. István, II. Imre, III. és IV. Béla, II. András (Endre), IV. László, Károly Róbert, I. Zsigmond, Hunyadi Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos pénzei. Hasonló értékek, osztrák–magyar királyoktól: I. Ferdinánd, Miksa, Rudolf stb. erdélyi fejedelmektől: Báthori István, II.

Rákóczi Ferenc ezüstpénzei voltak (dénárok, tallérok, forintosok, garasok és krajcárok), melyek numizmatikai gyűjteményének többi darabjaival együtt a nagyváradi múzeumba kerültek.³⁷

Dr. Andrásy, mint „született” numizmatikus, minden régi pénzt megbecsült. Sok ezer, 237 féle bronz, réz és más ötvözetekből készült pénzgyűjteményét magába foglaló katalógusa szerint minden világrészből, Amerikától Európa, Ázsia, Afrika országaiból Ausztráliáig –, régebbi és újabbkori pénzekkel rendelkezett. Nagyon hálás volt minden egyes régi pénzért, amit kapott. Különösen megdicsérte a gyerekeket, hogy nem dobálták el – csak akkor dorgálta meg őket, ha megsúrolták, mielőtt elvitték neki. *„Hozzám gyakran hoznak be, főleg iskolás gyermekek...régi pénzeket. Darabonként 1 lejt adok nekik (a bronz pénzekért!). De anélkül is hoznák szívesen...”* – írja 1958 júniusában Orosz Ernő nyugalmazott lelkésznek Szatmárnémetibe.

Dr. Andrásy gyakran olvasta a numizmatikai közlönyt, lapozgatta a katalógusokat: *Széchenyi képes tábláit, dr. Franz Ferdinánd Kraus Árverési katalógusát (1928), Adolph E. Cahn A Nürnbergi Nemzeti Múzeum dublu darabjainak árverési katalógusát (1926)*, melyekkel rendelkezett, és más kölcsönben kapott numizmatikai könyveket. Még 1958-ban is levelező-cserekapcsolatban állott több pénzgyűjtővel (Kolozsvárról, Nagybányáról, sőt Izraelből). Biztatta és tanította a kezdő pénzgyűjtőket. 1958 májusában írta a sorokat egy kolozsvári pénzgyűjtőnek: *„Tapasztalhatta, hogy mennyivel szórakoztatóbb, mint a bélyeggyűjtés. És mennyi tanulást, utána olvasást igényel. Ismerni kell a kor történelmét és a kronológiát, a latin nyelvet kell tudni olvasni és egy kicsit érteni, ismerni kell a címereket, a pénzjegyeket, tudni kell a pénzt fellelni a katalógusban, hogy*

pontosan megtudja határozni ritkasága vagy különlegessége után numizmatikai értékét.” A sok elfoglaltsága mellett így el tudott mélyülni a numizmatikában, hát még a régészetben és a muzeológiában?...Sok évtizedes szenvedélyes munkálkodása ezen a területen bizonyult igazán egyedülállónak!³⁸

Egyedülálló régészeti feltárások az Érmelléken

A régészeti irodalomban, egyáltalán az Érmellék múltjának kutatásában és leírásában, semmiképpen nem hiányozhat sok évtizedes régészeti munkálkodásának méltatása. Hosszú ideig saját költségén végeztetett nagyszabású ásatásokat Ottományban, Szalacson, Gálospetriben, Érkeserűben, Érsemjénben és természetesen Érmihályfalván. Régészkedésének kezdetét egy 1958 júniusában, régi barátjához, mesteréhez, Roska Mártonhoz küldött leveléből is olvashatjuk. Emlékezteti Roska Márton professzort, az erdélyi régészeti kutatás úttörőjét, hogy miután 1920-ban az ottományi Földvár nevű szigeten véletlenül rátalált az első régiségre (egy kis köbaltára), elkezdett ott áskálni, később, 1924-ben már őt hívta ki az ásatások vezetésére – akkor az Erdélyi Kárpát Egyesület Néprajzi Múzeumának igazgatója volt –, s vele folytatta a kutatásokat Ottományba 1928-ig. Ennek pénzköltségeit dr. Andrássyn kívül Benedek Zoltán nagyváradi bankigazgató biztosította, természetesen a nagyváradi múzeum javára. Az ottományi Várhegy bronzkori településen végzett feltárások világszenzációt keltettek. Híre eljutott V. G. Childe-hez, a világhírű angol régészhez, aki az ottományi leletekkel igazolta, hogy a krétai minoszi-műveltség után, Európa területén, ez a másik nagy övezete a sajátos bronzkori műveltség virágzásának. Csak Roska Márton és V. G. Childe feldolgozásai után került sor arra, hogy I. Nestor – a

román régészet elismert „öregje”, ezt a kultúrkört ottományi műveltségnek nevezte el. Mindez nem valósulhatott volna meg dr. Andrásy kezdeményezése és lelkes hozzáállása nélkül. Bár nagyon sok régészeti közlés látott napvilágot ezután az ottományi műveltségről, a Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének figyelme 1958-ban, ismételten az ottományi kutatások folytatására irányult. A kolozsvári Régészeti Intézet megbízásából a Történelmi Múzeum akkori aligazgatója, Mircea Russu, és a nagyváradai múzeum régészszakértője, Ordentlich Iván, felkeresték dr. Andrásyt Érmihályfalván, aki kivitte őket Ottományba, először a vízen átgázolva a Földvárba, majd a Várhegyre. Mindkét helyről egy zsákra való cserépedény, kő- és csonttöredékeket szedtek össze, s nagy elragadtatással nyilatkoztak a két lelőhelyről. Azon nyomban szerződést írtak alá, hogy dr. Andrásy és az Akadémia 2–2 ezer lejjel segíti az ásásokat megkezdését, együttesen dolgozzák fel a leleteket, és dr. Andrásy múzeumában helyezik el, miután a kiküldött laboráns konzerválja és restaurálja a leleteket. Az Akadémia ugyanakkor felkérte dr. Andrásyt, hogy írja meg közlésre az *Érmellék Régészeti Repertóriumát*. Ehhez kért segítséget Roska Márton professzortól 1958 júniusában, a már említett levélben. A Repertóriumot az utolsó simítások és kiegészítések után rövidesen elküldte Bukarestbe Alexandrina Alexandrescu professzornő címére (Muzeul Antichităţii). Publikálására azonban már nem kerülhetett sor, mint ahogy az 1958 szeptemberében megkezdett ottományi ásásokról is lemaradt, váratlanul bekövetkezett letartóztatása miatt.

Az ottományi régészeti feltárások vezetője, 1958-tól 1960-ig dr. Kurt Horedt professzor-akadémikus volt, Mircea Russu kolozsvári és Ordentlich Iván nagyváradai régészek részvételé-

vel. Az ásatások költségeire felajánlott 2000 lejt dr. Andrásstól jegyzőkönyv alapján Ordentlich Iván vette fel, amely kb. 80 napszámot jelentett, 20 lejes napszámban számolva. Ezért cserébe, a feltárásból származó anyagból restaurálás után részesülnie kellett volna.

Az 1958 szeptemberében kezdett ásatásokat a Várhegyen még közel öt évig folytatták a Földvárban. A két bronzkori településről gazdag, változatos anyag látott napvilágot, de korántsem tárták fel az egész települést. Az ásatások a két településen bizonyították dr. Andrassy elméletét, hogy a Várhegy a korábbi – Ottomány I–II., míg a Földvár a későbbi – Ottomány II–III. műveltség népességének természetes és mesterséges védelmi rendszerrel biztosított települése volt. A két településen megszakítás nélkül folytatódott az élet. A szűkebb lakóterületről, a Várhegyről, a népesség számának növekedésével telepedtek át a vízzel övezett jól védhető, nagyobb kiterjedésű Földvár szigetre (9 ha), ahol hasonlóan több lakószint követte egymást, az ottományi bronzkori műveltség végéig (Kr. e. a 13–12. századig).³⁹

1966-ban, az ásatások után, a lecsapolási munkálatok alkalmával, a fel nem tárt területen, az egyik legkésőbbi bronzkori lakásban, napvilágra került egy 99 darabból álló bronz raktárlelet (munkaeszközök, díszek), amely figyelmeztetés volt a nagyváradi múzeum régészeinek, hogy az ásatásokat tovább kellett volna folytatni. Ehelyett, ugyancsak dr. Andrassy különösen értékes leletei után, a szalacsi Vidahegyen (Burga – középkori német nevén) kezdtek nagyszabású ásatásokba, ahol az ottományi Várhegy településével azonos korú, erősített bronzkori település volt. Az ásatásra 1964–1969 között került sor. Borbély Gábor helytörténész írta dr. Andrassyval kapcsolatban: *„Sajnos már nem érhetette meg, hogy Szalacson*

napfényre kerüljenek annak az Európában egyedülálló szentélynek a maradványai, mely ékesen bizonyította azt a feltevést, hogy kivételes értékű kincseket rejt az Érmellék földje.” A szilágypéri ásatások, majd később a székelyhídi Ökörvárban végzett feltárások is bizonyították, hogy az Érmellék valóban sűrűn lakott szállásterülete volt a kifinomult ízléssel, páratlan szépségű tárgyakat alkotó, ottománi műveltséget hordozó bronzkori népességnek.⁴⁰

Dr. Andrassy volt az első, aki felismerte, hogy az Érmellék igazi kincsesbánya a kutató régészeknek. Gondolatait áthatotta az a tudat, hogy a még fellelhető emlékeket meg kell menteni a tudomány és az emberi művelődés számára. Ezért is csodálatra méltó a régész megszállottsága! Figyelmet és tettekre készséget mutatott az emberektől kapott legkisebb jelre, hogy hol került elő a letűnt korok emléke. Tudta kitől kaphat segítséget, hogy megmentse a napvilágra került leleteket, vagy régészeti ásatással feltárja, amit a föld még magában rejt, akár a település vagy temetkezések emlékei ezek.

A harmincas évektől dr. Andrassy – Roska Mártontól tanult – már egyedül végezte az ásatásokat. Izgalomba hozták Érmihályfalván a legrégebb őskori leletek: a dienesi szélfújta homok felszínén összegyűjtött pattintott kova szilexek, a homokbánya mellett hat méter mélységben a bolygatatlan löszben talált ősló hátsó lábának csontjait (6 db.) Mindezek tovább ösztönözték a kutatásra, hogy bebizonyítsa: az Érmellék lakott terület volt már a régi kőkorbán (a pattintott kőkorbán). 1936–1940 között többször ásatott a gálospetri Fráter-erdőben, ahol 60 cm mélységben pattintott, mousteri típusú kőszerszámok: pengék, kések, kaparók kerültek felszínre. Egyedülálló jelentőséggel bírtak az 1953-ban a gálospetri Törvénydombon talált jégkor-

szaki őszállatok csontmaradványai (fossilák). Az 1953. évi kisebb ásatás után, a következő évben már jelentős eredményeket ért el. Egyik-másik helyen, négy méter mélységben, 5–6 egymásra rakódott, 5–8 cm vastag páncélkemény vörös limonitos réteggel fedett, szürke folyami hordalék rakódott le, melyek tele voltak őszállatok: mamut, ősszarvas csonttöredékeivel. A szakmában elismert muzeológus, Jurcsák Tibor, dr. Andrásy önzetlen segítőtársa, a nagyváradi múzeumnál restaurálta és konzerválta a leleteket. Pótolhatatlan, türelmes munkájáról 1954 májusában dr. Andrásyhoz küldött leveléből szerzünk tudomást. Példaértékűnek említhető, hogy egy fejlett mamut töredékes agyarát 127 szilánkból rakta össze, naponta két-három darabját sikerült helyére illesztenie. Egy fiatal mamutborjú 72 cm hosszú töredékes agyarát 34 darabból rakta össze. A hozzátartozó csonttöredékekből sikerült kiválasztani és összeállítani a mamutbébi jobboldali álkapcsát, a négy tejfogát, sőt megtalálta a 3. és 4. nyakcsigolyát is. Levelében Jurcsák elragadtatással írta „...elismerésemet kell kifejeznem Ernő bácsinak, hogy múzeumában Románia egyik unikumát fogja őrizni, mert mamutborjú sem mint konyhahulladék, sem mint közönséges kövület nem került (tudomásommal) még elő, ...csomagolva magam viszem Mihályfalva örökemlékezetű emberének nagybecsű múzeumába, díszítse méltó helyen azt, mert értéke felér az egész gyűjteményével.”⁴¹ 1956 tavaszán, majd 1957 szeptemberében dr. Andrásy ismét ásatott a Törvénydombon, újabb értékes leleteket tárt fel. Nagyobb szabású ásatást 1958 nyarára tervezett Jurcsák Tibor segítségével, akinek az ásatási költségekre és napidíjára 2000 lejt ajánlott fel, természetesen azzal a feltétellel, hogy a talált tárgyak a feldolgozás után saját múzeumába kerülnek. Jurcsák Tibor dr. Andrásyval kötött megállapodás szerint – hol volt

már akkor dr. Andrásy? – 1958 őszén hozzá is kezdett az ásatásokhoz, és 1962-ig több alkalommal is visszatért ásatni a gálospetri Törvénydombra. Jurcsák ezen utóbbi ásatásain néhány napig én is résztvettem, s így lehetőségem adódott ismeretek és élmények szerzésére. Dr. Andrásyhoz hasonlóan kivételes ember volt Jurcsák Tibor is, aki a felszínre került leletek után, megosztotta velem gondolatait. Így jutottunk azonos következtetésre – mondom én –, hogy a napvilágra került több tízezer éves leletek (az északi avasi legelők őszállattetemei) a jégkorszak utáni nagy áradások hordalékaival sodródott az Ős-Ér gálospetri melletti öblös területéig. Az áradásról áradásra lerakódott folyóhordalék felgyűlve egy természetes formációt, a helybeliek által elnevezett Törvénydombot alakította ki. Innen az Ér jobbra kanyarodva, közelítve Érvasad felé, lecsendesedve folyt tovább.⁴²

Érsemjénben késő neolitikus (újkőkori) Tiszapolgár és bodrograkeresztúri eneolitikus (rézkori) műveltség településeit és temetőit tárta fel dr. Andrásy. Többször ásatott a vasút melletti Földhordó (vályogvető) gödörben, a Kerthely nevű réten, a Horváth-féle telken, a Kis utca 98 sz. alatti ház telkén: agyagedények, háló- és szövöszék nehezekek, rézkori sírban agyagtál, talpasedény, négy lábú agyagpohár, kőbalták. Az 1932-ben feltárt sírokban dudorral díszített vörös-barna gömb alakú edény, lyukasított henger alakú csöves-talpas tálak, cserép poharak voltak. **Értarcsán** a Nagyhegyi szőlőben talpas tálak, kőbalták, kovapengék kerültek a felszínre. **Éradonyban** a Várszigeten és a Körtésszigeten, az **érkeserői** Püspökhalom tetején, a **szalacsi** Szállásdombon és a Szent György-hegyen is hasonló leletek kerültek felszínre. **Érmihályfalván** Ráthonyi József telkén rézkori, már bolygatott, katlan sírok voltak. Az

egyikben urnaedény, csésze, vörös rézkarika, a másik sírban tállal lefedett urna, mellette 9 db, rézrozsdától elszíneződött ovális csontcsüngő gyöngysor volt. Mindkét sírban, az urnákban, égetett emberi csontokat találtak. A szomszéd telken egy urnás és egy zsugorított csontvázas sír. Az urna lapos tállal volt lefedve, benne egy 8–10 éves gyermek égett csontjai. Az Árpád térről kőbalta és rézkori cserép edények, az Ürgés kerti szőlőből urna, benne 7–9 éves gyermek égett csontjai, egy középen ketté osztott falú tál, egy másik bolygatott sírban öt edény, talpas csöves tál, magas oldalú bögre és egy homokkő amulett (lukasztott) került felszínre.

Dr. Andrássy leletmentései, ásatásai számtalan, az ottományi műveltségre jellemző kerámia anyagot, edény és bronz raktárleleteket, bronzkori és koravaskori (Hallstatt) települések és temetkezések anyagát tárta fel. **Érmihályfalván** a Mester utca 5 sz. alatti telken, homokbányászat közben, értékes bronz raktárlelet látott napvilágot 1929-ben, melyben erdélyi típusú bronzbalták, bronzsarlók, bronzöntvény és salak darabok voltak. Ugyancsak a Mester utca 162 sz. ház telkéről egy másik bronz raktárleletben bronz tokos-füles balták, sarló töredékek, 2 kg-nál nehezebb bronzrög volt. Az Újtelepen gödörásás alkalmával egy dudoros edényben bronz fokosokat, szárnyas és tokos-füles baltákat, sarlókat, karpereceket, s bronz rögeket találtak. A legértékesebb bronz raktárlelet az Ér árterületén 1953-ban, a gálospetri Kiss-tanya melletti kaszáló mélyszántása közben bukkant elő, több mint 6 kg összsúlyú, 63 darabból álló lelet, benne: különböző típusú bronzbalták, sarlók, kések, bronz fűrészlemez, bronztörök, bronzlándzsák, kardtöredékek, bronzkarikák, spirális karperecek, háromszögű bronzcsüngők, halászhorgok, lószerszámdíszek, bronzöntvény rögek. A raktárlelet helyén, 1954 tavaszán dr. Andrássy és Mircea Russu

ellenőrző-kutató ásatást végeztek és az előbbi lelet helyén még hat bronztárgyat találtak. Megállapították, hogy a raktárlelet tulajdonosa biztonsági okokból, egy négyzetméteres területen, a megáradt Ér vizébe rejtette el.⁴³ Korabeli leletek láttak napvilágot az **Érvasad** északi határában fekvő dombháton: Ottományi-típusú edények mellett egy négyszögletes oldalú, lukasztott „tűzvívő” tálka, az **értarcsai** Alsóréten a Sóút mellett 6 sóvágó rézcsákány (a szamosújvári beomlott sóbányában talált csákányokhoz hasonló), az **érselindi** Füzes-patak közelében, a Gáva-műveltségre jellemző edények mellett bronz raktárlelet (vésők, lándzsahegyek, karperecek), **Éradonyban** Szilassy Ottó szőlőjében zsugorított csontvázas sírban tokos-füles balta, spirális karperec, s valószínűleg egy arany nyakék. Hasonló melléklettel egy másik sír 1942-ben a Wagner-tanya mellett, különösen nagy érdeklődést váltott ki a régészek körében (1942-ben Roska Márton a kolozsvári Közleményekben és Erdély régészeti Repertóriumában ismertette).⁴⁴

Érmihályfalván a Forráskút végén húzódó domb oldalából ered a Móra patak egyik ága, egyesülve az északról folyó főággal, áthalad a község központján, Érsemjén-Érkeserű felé. Mellette az enyhe fekvésű domb alján található **Sárgaföldes gödör** Érmihályfalva valóságos történelemkönyve, amelyet már a harmincas években felismert dr. Andrassy. Települések, temetkezések (kultikus helyek) váltották egymást, kő- és csonteszközök, réz és bronz tárgyak, agyagedények kerültek felszínre különböző korokból. A bronz- és koravaskori, sajátos díszítésű kerámia tárgyak – dr. Andrassy szerint **érmihályfalvi műveltségnek lehetett volna elnevezni!** – között volt egy urnás sír is. A talpas-füles urnában, amelyet egy füles csupor fedett, a csonthamu között három bronzcsüngő, felvarrható

bronzdíszek, két füles gomb és egy bekunkorított végű bronzkarperec. Hamvasztott gyermeksír lehetett. Sok-sok cserépedény között, egyik felén csiszolt homokkő oltárt találtak. Innen került felszínre – későbronzkori – egy lábon álló nagy cserépüst (vízmelegítő, főzőedény), melynek lábán négy lyukon ment ki a füst. (Egyedülálló lelet Romániában, ez ideig nem találtak hasonlót.) Az előbbieik közelében egy kis talpas csuporban bronzkés (nyele végén négy gomb), agyag gyöngyök. Az edény mellett agyag hálónéhezékek és agancsszerszámok voltak. A tűzhely kiegészítő agyaglapja mellett, az égett csont és szuvas darabok között egy piciny gyermek lába volt agyagból megformálva. 1951-ben két hatalmas gabonátároló edényt is talált itt dr. Andrásy. Az egyik fekete színű, 172 liter űrtartalmú volt, a nyakánál körbefutó bemélyítéssel, a hasánál négy szarvalakú dudorral, alatta körkörös vonaldíszítés. A másik hasonló díszítésű edény sárga színű. A kolozsvári Ferenczi István régész professzorral a szatmárnémeti Bannert Zoltán (ma Békéscsabán élő ismert művészettörténész) a Gáva műveltségre jellemző lelet-együttesben találták meg hasonmását.⁴⁵

A Sárgaföldes gödörben végzett ásatások során egymás után tárták fel az értékes leleteket. 1954. január 2-án a nagy fagy miatt a gödör meredek fala, ahonnan vályogvetéshez az agyagot termelték ki, leomlott. Az ott lakó felügyelő, Meszlényi Lajosné egyik gyermeke észrevette, hogy a leomlott föld között sok összetört cserépedény és épségben levő kisebb csuprok láthatók, amelyről azon nyomban értesítette dr. Andrásyt. Másnap a -10°C hidegben néhány napszámossal és diákkal ásni kezdtek. A közel másfél méteres fagyos, fekete földet csak csákánnyal és baltával lehetett felválni. Alatta a sárga agyagos földben egy 80x60 cm-es helyen összezsúfolva, rátaláltak a 28 darab edényből álló leletre: egy nagyobb kétfülű edény, 25

kisebb-nagyobb egyfülű kancsó és két tányér. Nagy részét teljesen ép állapotban, néhányat csak sérülten, hiányosan sikerült kiszedni, de mindet restaurálni lehetett. Finom iszapolású agyagból készült vékonyfalú edények voltak. Színük a sárgástól a vörösseszürkés feketéig, váltakozó volt. Valószínűleg, a gödörben elrejtve: álló, fekvő, sőt két darab szájára állított helyzetben, fölötte a fekete földben, sok törött cserépedény is előkerült. Egyik-másik edény szájánál füstös foltok voltak. A két tányér belseje is füstös, égett volt. Az egyik érdekessége, hogy pereme kissé kihajlik, nem kerek, mert egyik részén a széle csúcsban beszögellik. Tengeri kagylót utánoz. Kívül a beszögellés kezdeténél, kicsi átfúrt fül van, valószínűleg felfüggesztéskor fonalat húztak át rajta. Bekarcolt szalag díszíti, hegyes szerszámmal készített beszúrással, ferde és háromszögű szalagokkal kombinálva. Az alján párhuzamos vonalból álló bekarcolt, egyenlőszárú kereszt, körülötte centiméternyi széles bekockázott szalagdísz, amely egyenes folytatásban a tányér alján lévő piciny nyílású füléig ér. Általában változó az edények formája, díszítésük is. Hogy mire szolgáltak ezek az edények? Erre meggyőző magyarázatot ad dr. Andrássy...⁴⁶

Az edény raktárleletről készített dolgozatában a következőket írja: „...1955 áprilisában a Sárgaföldes gödör magasabb részén, az edények feltalálásának helyétől 20 lépésre ásatam. 120 cm mélységben találtunk ferde helyzetben egy 48 cm hosszú, fent 19, lent 25 cm széles, 7 cm vastag terméskövet (mészkö), amelynek az egyik oldala elég sima, a másik durvább. A kő felső része olajtól foltos, tehát ez áldozó kő lehetett. Bort és olajat öntöttek az ilyen felállított kövekre áldozatul. Közélemben még két kis edényt is találtam. Ezek az áldozó helyek mindig fák között, berkekben, dombon víz közelében voltak. Ezek a feltételek itt mind megvoltak. A legszebb alakú és

diszítésű nagy szegletes kancsó, amelynek az alján a sugaras Nap-korong van, benne a horogkereszt jel, aztán a két tényér, alján az egyszerű horogkereszt jellel, valószínűleg istentisztelet-nél használt edények voltak. A két nagyobb edényben olyan díszítés van, ami füles keresztre emlékeztet. Egyiptomban és az inkáknál a főpapok úgy vannak ábrázolva, hogy a kezükben füles keresztet tartanak. Templomi edényeken is megtalálható ez a jelvény, tehát ez a két edény szintén az áldozásnál szerepelt. A Nap-korong, benne a küllőkkel, körülötte a sugarakkal, a legrégebb vallási ábrázolása a mindent életető Nap-istennek. Leegyszerűsítve a küllők, végükön behajlítva szegletesre vagy begörbítve, az örök forgást jelképező horogkereszt, a svasztika, a Nap ősi, indiai jelképe, annyit jelent mint szerencsét hozó jel (szanszkrit eredetű szó). Krisztus előtt a második évezredben már megtalálható Indiában, onnan Tibetbe, Kínába, Mongóliába, Japánba, nyugatra Mezopotámiába, Egyiptomba, az ókori Görögországba, sőt eljutott Amerikába az inkákhoz, Afrikába az Egyenlítő mentén élő Busuto négekhez. Szintén díszítési jel a horogkereszt. A Kárpát-medencében, a bronzkor közepétől a vaskorszakon át, még a népvándorlás-korabeli leleteken is megtaláljuk a svasztika jelét. A gótok Thornnak, az Ég-istenének kalapácsaként alkalmazták, szerencsét hozó, védő talizmánként. A Nap-korong horogkeresztes kancsóból ital áldozatot öntöttek az áldozati kőre. A horogkeresztes edényeket az áldozatot bemutató papi személyek használták, a többi edényt az áldozásnál részvevő családok. A tényérok feltétlenül szerepeltek az áldozásnál, a nagyobbik behajlított szélű teljesen utánozza azt a tengeri kagylót, amelynek a kagylójából a Földközi-tengeri népek, főleg a görögök (domborművekről és edényekről ismert), jó illatú füst áldozatot mutattak be az istenszobrok előtt.”⁴⁷

Már 1954. május 21-i levelében figyelmeztette a nagyváradi múzeumot, hogy a nagy mennyiségű agyag kitermelése miatt, ha nem kezdenek sürgősen leletmentő ásatást a Sárgaföldes gödörnél, pótolhatatlan veszteség éri a történelemtudományt. Sajnos, dr. Andrassy feltárása óta teljesen félbeszakadt a kutatás, sőt azóta még a szeméttelpepet is odahelyezték, ezért a föld mélyében rejtőző leletek, lehet örökre ismeretlenek maradnak előttünk.

A feltárt anyag olyan szenzációs volt, hogy a régészek valóságos zarándoklatot kezdtek Érmihályfalvára. Tanulmányozták, rajzolták, fényképezték! Dr. Andrassyt felkérték a leletek tudományos közlésére, amelynek a publikálásáért versengtek. De ő csak magyar nyelven tudta megírni, fordító pedig nem akadt. 1954. december 14-i levelében azt írja Roska Mártonnak Budapestre, hogy a Román Tudományos Akadémia 1955. évi tavaszi ülészakán kellene előterjessze dolgozatát, de arra hivatkozva, hogy nem tud jól románul, kérte, hogy az Akadémia kolozsvári intézeténél adhassa elő, ahol ezt magyarul is megteheti. Az Akadémia bukaresti intézete elmaradt a levél megválaszolásával, de a kolozsvári intézet ülészakára sem irányozták elő dr. Andrassy munkáját.⁴⁸ Ennek a páratlan értékű leletnek a közlése csak letartóztatása után valósult meg. 1965-ben Ordentlich Iván nagyváradi régész dr. Andrassy munkájának átírásával, természetesen románul, a nagyszebeni múzeum *Tanulmányok és Közlemények* című kötetében látott napvilágot.

Már 1941-ben tudomást szerzett az **érkörtvélyesi** Ége-tőhegyen homok hordás közben felszínre került leletekről. A tárgyakat begyűjtötte, majd többször ásatot a leletek megmentéséért. Ebben a hatalmas homok dűnében (dombon) a kőkortól a középkorig mindenféle anyagot talált. A községközponttól az

állomás felé húzódó kertek aljában folydogáló patak mellett feltárta egy bronzkori település maradványait. Ugyanott talált egy bronz raktárleletet, benne: tokos-füles balták, gombos-nyeles sarlók, bronz karikák, bronz véső és kilenc bronzrög. Közelében koravaskori, szentes-vekerzugi műveltségre jellemző sajátos oldalú és díszítésű edények és bronztárgyak (díszek, ékszerek). Az Égetőhegy közepén, a szőlőbe vezető út két oldalán, késővaskori kelta települést és temetőt talált, csontvázas és hamvasztott urnás sírokat. Az egyik sírban sima, fekete, kelta típusú edény, mellette megolvadt bronzláncszemek. A megmaradt csontváz dereka tájékán bronzcsat, az alkar csontdarabjai mellett megolvadt üvegekszer darabjai voltak. Egy másik sírban agyagtálat, benne bronz drótkarikákat, bronzszegeket, vaskés pengét talált. Másik hamvasztásos sírban egy nagy fekete edényt (grafitozott), jellegzetes kelta urnát és egy sima sárgás színű tálat lelt, amellyel a hamvakat és a csontdarabokat tartalmazó urnát lefedték, mellette egy kis füles kancsót, dudoros (4) vaskarpercet (egymásra hajlított végekkel), és egy kétágú vasollót talált. **Érmihályfalván** a Gorvai-tanyánál került felszínre a hamvasztásos, urnás sír, benne egy nagy szürkésbarna urna, tállal lefedve. A csonthamu között az urnában két nagy, hólyagos karperec (négy félgömbös dudorral), szegletes és lapos részekből álló bronzlánc és egy bronz fibula (kapocstű) volt. **Ottományban** a Kútfődombon, **Szalacson** a Várbocon tárt fel hasonló kelta sírokat dr. Andrásy. A kelta leletekből kimutatta, hogy ezt a fejlett vasművességet hordozó nép a Rajna középsőfolyása vidékéről vándorolt és telepedett meg az Érmelléken, Kr. e. a 4. században. Az első században meg is szűntek önálló falvaik, beolvadtak a helyi népközösségekbe.⁴⁹

Gazdag szarmata anyagot tárt fel Érkeserűben is (Kr. u. az

1–3. századból). A népes szarmata település soros temetkezését találta meg a Márton-féle telken. A szakszerűen feltárt sírok közül jelentősebbek: az első sír, egy női sír volt, a halott deszkakoporsóba volt eltemetve, sarkainál megtalálta a vaskapcsokat. Mindkét alkarjánál bronzkarperecek, bal karjánál vékony bronzkarika, a nyakánál vascsüngő dísz, egy nagyobb agyag és tizenhat fehér és kék üveggyöngy volt. A második sírban, a hátán fekvő férfi jobb kezénél 34 cm-es hosszú vastört talált. A harmadik sírban fekvő férfi csontváz mellett, a vállánál, sima sárgásszínű csupor, a halott ujján bronz gyűrű volt. Hasonló szarmata sírok kerültek a felszínre **Érvasadon** és **Kiskerekiben**, építkezés alkalmával, a Templom-dűlőben.⁵⁰

A 3–4. század közötti gót-gepida (germán) telepek és temetők megmentéséért a legmagasabb tudományos fórumok előtt is elismerést szerzett magának. A Román Tudományos Akadémia Régészeti Intézeténél, már korábban is, mint a moszkvai egyetem aspirándusa, Maria Chivasi (Coma), folyamatosan érdeklődött dr. Andrassy kutatásai iránt, akivel rendszeresen tudatta a népvándorlás kori leleteket. Az **érsemjéni** Szunyogh-tanya felső végén észak-északnyugati tájolással több gót sírt tárt fel, melyeknél régészeti következtetéseit orvosi, sőt valóságos kriminalisztikai megfigyeléseivel tette tudományosabbá. Az egyik sírt így írja le: „...*Háton fekvő férfi csontváz. A koponyacsonton két kis kerek bemélyedés (impresszió) valószínűleg buzogány ütéstől származott. Körülötte a csont elszíneződött, szervült Hematoma! Tehát a halálos ütés után még legalább 14 napig élt...*” – majd leírja, hogy mellékletként jobb lábánál vaslándzsa, bal kezében vaskés, mellette és fölötte a gödörben sárgásvöröses és fekete edény töredékek (szegényes díszítéssel), épségben egy kis szürke tál volt.⁵¹

Egy nagyobb gepida település (falu) rendszeres feltárását kezdte meg dr. Andrásy **Érmihályfalván** 1936 februárjában az érkeserői út közelében, (az *EME Közlemények* című kiadványa 1944. IV. kötete ismertette. 1944-ig több mint tíz sírt tárt fel soros temetkezésből, mind kelet-nyugati tájolással. Értékesebb melléklete volt: a második sírnak, melyben hátán fekvő női csontváz volt, a koponya mellett bronz fülbevaló, a nyaknál 104 db. apró pásztagyöngy, derekán az öv vascsatja. A harmadik sírban valószínűleg női csontváz, halántékánál kis ezüst karika, a tarkó alatt nagyobb ezüstkarika (hajkarika), jobb kezénél vaskés. A negyedik sírban, biztosan női csontváz, a tarkó tájékán bronzszegekkel átütött keskeny csontfésű és két fekete pásztagyöngy. Az ötödik sírban szintén női csontváz volt, tarkója alatt széles csontfésű, egy pár bronz fülbevaló, nyakánál három darab pászta és több kékszínű üveggyöngy. A hatodik sírban a csontváz tarkója alatt, középen megvastagodó, rovátkált díszítésű, nyitott végű ezüstkarika, derekánál vascsat. A nyolcadik sír feltűnően rövid, bár hátán fekvő csontváz volt, de térdben a lába be volt hajlítva, a feje nyugati oldalra elfordítva melléklete: vaskés, 50 cm-es gömb markolatú vastőr, két vascsat, egy kétnyelvű vascsat, mellénél kis ezüstkarika, kovakő és tűzcsiholó vas, a vállánál sima cserépbögre.

A dr. Andrásy által feltárt gepida leletanyag nem lenne teljes, ha nem említenénk meg az 1926-ban feltárt gepida vezér (előkelőség) sírját: a Kis utca végén, nem messze a közrendű gepida temetőtől, a Stanc nevű suszter telkén. Házépítés alkalmával ásott gödörben a csontváz mellett vaskardot, a kardhüvely végét, rubintos bronzcsatot és II. Theodosius bizánci császár arany solidusát találták a koponya álkapcsai között. A mellékleteket dr. Andrásy jelenlétében szedték ki. Azonnal lehívta Kolozsvárról Roska Márton professzort, aki megvásá-

rolta az Erdélyi Múzeumi Egyesületnek, s mint egyedülálló leletet közölte az EME Közleményében.⁵²

A magyarság honi története előzményeinek megismerésében, az avarok és a honfoglaló magyarok érmelléki emlékeinek kutatásaiban és feltárásában dr. Andrásynak elévülhetetlen érdemei vannak. A budapesti Magyar Nemzeti Múzeum kiváló régészei és történészei: Kutzián Ida, Fülep Ferenc, Fettich Nándor, László Gyula és Roska Márton, dr. Andrassy közeli barátja, aki közben áttelepedett Magyarországra, nagy elismeréssel nyilatkoztak kutatásairól. Egy avar temető sírjait tárta fel az **éradonyi** Várszigettel szemben. Az egyik legjellemzőbb avar leleteket bizonyító kelet-nyugati tájolású férfi csontvázas sírban a halott fejénél gömb alakú cserépedény, bal kezénél cserép ivópohár, jobbjánál vassarló, vasszegek és vas salakok voltak. A legnagyobb kiterjedésű avar temetőt **Érkese**rűben tárta fel. A harmincas évek végén figyelt fel reá, amikor a helybeliek közölték, hogy árokásás alkalmával régi sírokra bukkantak a Forrásdombon. Szabályos soros temetkezés, a sírok egymás mellett, észak-déli irányú tájolással. Az első sírban, baloldalán fekvő harcos mellett 81 cm hosszúságú, egyenes vaskard volt, kereszt alakú fogantyúval, egy részén rozsdával rátapadt a tokja, derekánál pontozással (domborítva) díszített bronz szíjvég. A második sírban egy nő csontváza, derekánál díszes bronzcsattal. A harmadik férfi sírban derék tájékon bronzcsat és egy bronz szíjvég, balkezében vaskés, fejénél piros cserépedény darabjai, lábain egy kutya csontváza feküdt, melynek nyakánál bronz szíjvég volt. A negyedik sírban a halott jobb kezénél vaskést, derekánál és az oldalánál vascsatot talált. Az ötödik sírban egy nagyon öreg nő zsugorított csontváza oldalára fektetve, valószínűleg összekötözve voltak a végtagjai. Semmi melléklet nem volt

mellette. Így földelték el, akit boszorkánynak tartottak! Más sírokban, férfi és női, bronz és vas csatok, vaskések, cserépedények. A sírleletekből ítélve egyes avar települések megérték a honfoglaló magyarok betelepülését, amint a székelyhídi Veres-dombon és a szalacsi Szállás-dombon feltárt sírleletek igazolnak. Ezek az avar közösségek alkotó részei lettek a honfoglalás után kialakult magyarságnak.⁵³

A szalacsi Vida-heggyel szemben, a két templom fölött, a Szállás-dombon, szegényes magyar honfoglalás kori, valószínűleg szolganép sírjait találták. Kivételnek számít két előkelő sír a 9–10. századból, az egyik a szállásdombon – bolygatott ugyan –, benne értékes bizánci munka, kis füllel nyakba akasztható, domborított Szent György-plakett, mellette egy bronzcsat volt. A másik hasonló előkelőség sírja a Vida-hegyen, a nagyváradi múzeum bronzkori település feltárása alkalmával látott napvilágot, férfi és nő páros sírja, ugyancsak bizánci jellegű fülcsüngővel. A sírt „in situ”, eredeti fekvésében kiemelték, s a nagyváradi múzeum előcsarnokában állították ki.⁵⁴

Dr. Andrásy mentette meg az **érselindi** állomás előtti téren talált magyar, honfoglalás kori sír leleteit is: vaszabla, vasvéső, kisebb bronzvéső, vasszegek, egy kard töredéke, sárgás színű edény összetört darabjai.

A legszerencsésebb, a honfoglalás kori magyarság valóságos történelmi műkincsének számító sírnyaga **Gálospetriben** került felszínre. Sajnos, dr. Andrásy csak későn értesült róla. 1942-ben Cservid Gyula, szomszédai segítségével, a református templommal szemben, a malomdombon, téglaszerzés céljából szétbontottak egy régi pincét, fölötte négy sírt találtak, de csak egyben volt melléklet (?), s annak reményében, hogy jó pénzt fog kapni érte, közel 12 év múltán, 1954 októberében 5

behozta dr. Andrásyhoz. A megmentett leletek: egy kis csupor, lemezes karperec, négy kicsi füles gomb, két kerek halántékdísz, s talán egy nyaklánc is volt, amelyet Cservid leánykája állítólag eljátszott. Dr. Andrásy múzeumi gyűjteményében a 2418–2422. leltári számmal lettek bejegyezve. A legszakavatottabb magyar régészek-művészettörténészek a tárgyak reprodukciói után, Fettich Nándor, László Gyula és mások is, pontos meghatározást és analógiát adtak a sír mellékleteire a halántékdísz alapján. Hasonló lelet a hencidai (Hajdú-Bihar megye) sírban volt, melyhez hasonlóan a gálospetri leletet is egy előkelő női sír mellékletének becsülték. A rangosak a dísztelen csontocskák helyett a védő állatok szellemét ötvösmű díszekben viselték, általában a fej két oldalán, a magában is varázserejűnek tartott hajvarkocsban. A díszkorongra a természetű ábrázolás helyett inkább elvont, a hiedelmekben élő szellem-lények megjelenítését munkálták rá. Ilyen volt a halántéknál viselt, erősen stilizált gálospetri díszkorong is. A kisebbik, áttört korong lovas alakot ábrázol, a ló lábánál kutyával, a nagyobbik stilizálva egy szarvast, Fettich Nándor szerint csökevényes kentaurt (az MNM igazgatója, Fülep Ferenc 1955. május 19-i leveléből). A gálospetri honfoglalás kori sírról az első tudományos közlések után, több munkában és történelemkönyvekben kivételes értékű nemzeti kincsnek tartják ezeket a díszkorongokat (Dienes István: *A honfoglaló magyarok*. Corvina Kiadó, Budapest 1972).⁵⁵

A régészek valamely korszakra, egy-egy műveltségre szakosítják magukat. Dr. Andrásy kivétel volt, mert a középkori emlékek felkutatásában is ugyanaz a szenvedélyesség jellemezte, mint más korszakok iránti érdeklődésében. Kérésére a nagyváradi Székeskáptalan erdőhivatala 1934. június 9-i áti-

ratával engedélyt ad a **szalacsi** Értölgyeserdő Templomsűrűjében régészeti ásatásokra, utasítva az ottani erdőkerülőt is, hogy minden segítséget adjon meg dr. Andrásynak. A templom alapjainak és környékének feltárásával bizonyítható lett, hogy ezen a helyen az írott forrásokból ismeretlen, virágzó település (falu) állott, amelyet több más településhez hasonlóan az 1241-es tatárdúlás pusztított el. Az akkori településsel hozható kapcsolatba a falu közelében elrejtett és gazdátlanul maradt több mint ezer darabból álló ezüstpénzlelet – Frizachi dénárok –, melyeket II. András (Endre) király hadiadóra veretett a keresztes hadjárat költségeinek fedezésére. A véletlen folytán, művelés alá vett mélyszántás alkalmával, az ötvenes években felszínre került lelet, jó néhány elkallódott darab kivételével, a nagyváradi múzeumba került. Az írott forrásokban ismeretlen települést ásott fel dr. Andrassy **Érmihályfalva** határában, a Fűzék-patak és a Somogyi-rét közötti dombháton, a Jánostelkén, ahol két alkalommal is ásatott. Egy 12–13. századi falu maradványai: ledöngölt padozatú lakások, égésből származó vastag szén és hamu réteg, malomkövek, edények, csiszolt kövek kerültek felszínre. Minden bizonynyal az 1241-es tatárjárás során perzselték fel a települést is. Az ötvenes évek elején hasonló jelentőségű feltárást végzett az **érkörtvélyesi** Kápolna-hegyen, ahol a mai községnek korábbi települése volt, amely szintén a tatárdúlás áldozata lett. Az ásatások feltárták a templom alapfalait (a dűlőt ezért nevezik ma is Kápolna-hegynek). A téglatörmelék fölött égés nyomai, hamuréteg állott, belőle vasrács darabjai, gömb alakú vascsüngők, késpengék, kovácsolt vasszegek kerültek elő. A templom körüli soros temetkezésből négy sírt tárt fel. A sírban koporsó nélküli csontvázak voltak, mellettük ezüst drótfülbevalók, nyaktájékon nagyobb és kisebb üveggyöngyök, réz hajkarikák, rézdrótra

fűzött apró üveggyöngyök – homlokdísz (párta) volt –, az egyik sírban Salamon király ezüst dénárjai (2 db.) voltak. Az **érkeserői** Püspök-halom tetején egy 14. századi kápolna maradványait tárta fel. Fundamentumából faragott kőelemeket emelt ki, falain kívül tölgyfa koporsó maradványait találta, belőle vasszegeket, fedelén elrozsdásodott vaslemezket talált. A koporsóban hátán fekvő női csontváz, szájában Nagy Lajos király (1342–1382) ezüst dénárja volt, koponyája alatt bronzkarika (hajkarika), két oldalán egy-egy fülbevaló. Egy másik sírban koporsóból maradt vasszegeket talált, a hátán fekvő férfi csontváz medencéjében cseresznye nagyságú hólyagkő volt, nem kizárt, hogy ez okozta a halálát is. Az **éradonyi** Várszigeten 13–14. századi vár (Johannita?) faragott kőépület köveit találta meg, amelyből néhányat behozatott a múzeumba, sajnos – jegyezte fel dr. Andrassy – a vár épületmaradványainak nagy részét már széthordták építkezéshez a falubeliek. Érsemjénben a Szunyogh-tanya kertjének alsó részén talált középkori sírokat, bennük: edények, vassarkantyúk, tűzcsiholó vasak és gyűrűk voltak (szabadosok). A **szalacsi** Burga oldalán a 16. században leégett Szent György-templom romjainál is ásatott. A hamu között sok embercsontot talált (?). A Szent János-halomról lemezes vaskereszt, vas sarokpántok, vaskard került felszínre.⁵⁶

A kora középkortól az újabb korig számos értéket mentett meg **Érmihályfalván**: agyagedényeket, vasszekercéket, vaslándzsákat, alabárdot, rézbuzogányokat, löportartókat, az 1848–1849-es szabadságharc idejéből való kardot, páncélinget, egy teljes 16. századi mellvértet (az érkenézi iskola segítségével), nemesi díszbotot, gyűrűket, pásztagyöngyöket, gyertyatartókat, kulacsokat. Az 1842-ben alakult első érmihályfal-

vai gyógyszerár patikai edényeinek egy részét (vas- és famozsárt, porcelántégelyt, csiszolt dugós patikai üvegeket). Legértékesebb darabjait már 1946-ban megkaparintotta a nagy-szebeni Bruckenthal Múzeum, amelynek visszaszerzésére tett erőfeszítései sikertelenek maradtak. 1954. április 12-től a múzeum őrizte az érmihályfalvai Ipartestület díszes zászlóját is – hímzett, bordószínű brokátból, fehér és kék szalaggal, 188 szeggel kivert zászlórúdon, zászlótartó bőr tokkal (táskával).⁵⁷

Több mint harminc éven át gazdagította múzeumi gyűjteményét, amely megérett arra, hogy minden érdeklődő számára élményszerű látnivaló legyen. Jurcsák Tibor nagyváradi muzeológus, dr. Andrassy kérésére, már 1951-ben, javaslatot küldött az Állami Művelődésügyi Bizottság főfelügyelőjéhez Bukarestbe, hogy állami támogatással segítsék elő az érmihályfalvai múzeum létrehozását. Peters Walter főfelügyelő közbenjárására, 1951 augusztusában, a múzeumi berendezések (kiállító tárolók) elkészítésére kiutaltak 50.000 lejt. Ezzel dr. Andrassy óhaja, hogy sok évi gyűjtőmunkája állami elismerést kapjon, a megvalósulás útjára lépett. 1951. szeptember 3-án Bukarestbe, Peters Walterhez küldött levelében, hálás köszönetét fejezte ki a támogatásért, de egyúttal tisztázni kívánta a létesítendő múzeum jogi helyzetét is „...inkább lemondok a pénzről – olvashatjuk a levélben –, de gyűjteményemet nem adhatom át az államnak... egész életemben másokért dolgoztam, vagyonom nincsen, állásom nincsen. A súlyos szívizom gyulladásom miatt valószínűleg nem élek sokáig. És mi lesz a feleségemmel halálom után, eladná a községnek gyűjteményemet, esetleg az államnak, egy ideig élhetne belőle.”

Az Állami Művelődésügyi Bizottság állást foglalt a gyűjtemény tulajdonjogával kapcsolatban, e szerint a régebbi gyűjtemény dr. Andrassy saját tulajdona marad, csak ezután

gyűjtése fogja képezni az állam tulajdonát. A létesítendő múzeum a tudományos követelményeknek is megfelelő, rendszerezett kiállításának elkészítésére a nagyváradi múzeum, 1952. május 13–16. között, Jurcsák Tibor és Chivasi Maria muzeológusokat küldte ki, akiknek a közreműködésével és legközelebbi munkatársainak (dr. Cozac Lajos, Oláh Nándor, dr. Puskás Zoltán és mások) segítségével, dr. Andrássy egy, a városhoz méltó intézmény alapjait rakta le Érmihályfalván.⁵⁸

Az érmihályfalvai Dr. Andrássy Múzeum

1952. október 19. a múzeum hivatalos megnyitása, ünnepi eseménynek számított Érmihályfalva életében. Nagyszámú jelenlévő előtt, Rákóczi Ferenc, a községi néptanács elnöke megnyitó szavai után Cuibu Iosif tanító, Brezovszky Gyula, Robo Gheorghe tanár, majd a Tartományi Néptanács és a nagyváradi múzeum küldötte, Jurcsák Tibor méltatták a múzeum megalakításának és dr. Andrássy Ernő munkájának jelentőségét. Ezután dr. Andrássy felszólalása következett, felidézve harminc évi munkáját és a múzeum megalapításának körülményeit. Végül Jurcsák Tibor a községi értelmiség múzeumtámogatásának fontosságáról és az elkövetkezendő feladatokról beszélt. A múzeum alapításának jegyzőkönyve tizennyolc jelentős helybéli személyiség aláírását őrzi, de ami ennél is fontosabb, a múzeum látogatási könyvébe bejegyzett méltatások. Talán jelentéktelennek tűnik, de ez alkalomra nagyon is sokatmondó Rigó János VII. osztályos tanuló beírása: *„Ez a múzeum számunkra nagyon hasznos, mert a történelemben csak tanultunk az emberiség fejlődéséről, de itt már láthatjuk is.”* (Banner Zoltán, a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem III. éves történelem szakos hallgatójának újságcikkéből).

1952. október 20-án a múzeumi bizottság megalakulásának jegyzőkönyvében az alábbi bizottsági tagok: dr. Andrassy Ernő, dr. Cozac Lajos, Cuiabu Iosif, Brezovszky Gyula, dr. Puskás Zoltán, Bekő István, Oláh Nándor, Lukács Gábor, Szász Ferenc, Ari Eszter, Fekete Károly, Robo Gheorghie, Tunyogi Lajos, Labanc László, László Gyula közös akarattal dr. Andrassy Ernőt elnöknek, László Gyulát pedig bizottsági titkárnak választották. Határozatot hoztak, hogy a címtáblán románul és magyarul: Az Érmellék történelmi múzeuma – dr. Andrassy – Érmihályfalva felírás legyen. A bizottság ülésén megbeszélték a múzeum népszerűsítésének és a látogatók mozgósításának módjait is.⁵⁹ A múzeum megsegítésére a székelyhídi rajoni művelődésügyi osztály javaslatot tett dr. Andrassy múzeum-igazgatói kinevezésére és javadalmazására. Erről olvashatjuk dr. Andrassy 1955. november 18-án Vlad Spoiala, a nagyváradi múzeum igazgatójához írott levelében: „...engem ajánlottak a fizetéses állásra... Hiszen ez szép és akik csinálták, nekem akartak kedvezni... Ezt én köszönöm is. De nem a pénzre van nekem szükségem. Azt valahogy megkeresem az orvosi praxissal... Segítségre lenne szükségem. Egy tisztviselőre, aki az adminisztratív dolgokat csinálja és, aki technikai segítséget tud adni, reparáljon, a cserepeket megmossa és restauráljon. Vagy a kiállított tárgyakról a port letörölje... Elég lenne egy-két intelligens ember félnormára kinevezve... Én csinálom továbbra is szívesen ingyen, hogy ezzel a nép kultúráját, tudását emeljem. Ezért fizetést nem kérek.”

A következő levélben egy fizetés megfizetésével kéri segítséget kinevezni dr. Puskás Zoltán tanárt és Oláh Nándor fogtechnikust, technikai-laboratóriumi munkára. Kérése ellenére, múzeum igazgatói kinevezésével egy időben értesítették, hogy 1955. november 1-jétől, jóváhagyták 463 lejben

javadalmazását is. Óhaját a segéd személyzet fizetésére ugyan nem hagyták jóvá, de munkatársai továbbra is lankadatlanul segítették munkájában. A kapott fizetést dr. Andrassy teljes egészében a múzeum fejlesztésére használta fel.

A múzeum tekintélye és elismertsége egyre növekedett. 1952 végén dr. Andrassy múzeumi jelentésében 1924 tárgy szerepel, amelyből 860 darab volt kiállítva, a látogatók száma pedig 637.

1953 végére a múzeumi tárgyak száma 2100-ra, a látogatók száma több mintegy 3000-re nőtt 1954 végén 2425 a tárgyak száma – megjelent a pénzek kiállítása is, 1417 darab –, a látogatók száma pedig 3416-ra növekedett. Ez így tovább, évről évre emelkedett! 1956-tól közel félszáz műalkotás: rajzok, festmények is kiállításra kerültek: alföldi, érmelléki festők képei. Említésre méltó, hogy meghurcoltatása előtt, 1957 végén, a leltárba beírt tárgyak száma már 3354 darab, mellette 1456 darab régi pénz, a látogatók száma pedig meghaladta a 3500 személyt.⁶⁰ Kitartó, önzetlen segítőtársai: dr. Jakab Ernő ügyvéd. Szász Ferenc tanító, székely ezermester, Oláh Nándor fogászati laboráns, aki több száz cserépedényt restaurált, dr. Cozac Lajos félszáznál több magyarázó akvarellképet festett a múzeumi kiállításra, és sokan mások, igyekeztek hasznára lenni.

A múzeumi tevékenység egyre nagyobb területre terjedt ki, dr. Andrassy lakása és orvosi rendelője rovására. Az előcsarnok, a kiállító terem, a raktár és a laboratórium 682 négyzetméterre nőtt 1957 végéig, ami egyre szűkebbnek bizonyult ugyan, de lehetővé tette a múzeum normális működését.

1955. október 23-án a Művelődési Otthonban tartott közgyűlésen dr. Andrassy a múzeum hároméves fennállásáról tartott beszámolót, melyben ismertette a fejlődés egyes mutatóit: a

helybelieken kívül sokan mások – csoportosan is –, közel tízezer ember látogatta meg a múzeumot. Híre, kapcsolatai országos jellegű lett. Elmélyült tudományos kapcsolata a Román Tudományos Akadémiával, a iași-i és a kolozsvári régészeti intézetekkel és múzeumokkal, a craiovai, caracali, nagybányai, szatmárnémeti, csíkszeredai, sepsiszentgyörgyi, nagyszebeni, aradi, s természetesen a nagyváradi múzeumokkal. De a külföldi intézetekkel is kapcsolatban volt: a budapesti Magyar Nemzeti Múzeummal, a pécsi, a szegedi, nyíregyházai, debreceni, a berlini, a pozsonyi múzeumokkal, a moszkvai egyetem régészeti tanszékével (Chișvasi Maria adjunktus közreműködésével). A közgyűlés számba vette a község művelődési eseményeit; megállapították, hogy a múzeum a központja, irányítója és lelkesítője a község szellemi és művelődési életének; az irodalmároknak: Sass Kálmán, Szilágyi Antal, Szamadó Ernő, Nyakó Tibor, Máté Imre, Cozac Lucia, Grüber József; a szobrász és festőművész, köztük: Fekete Károly, dr. Cozac Lajos, Oláh Nándorné, Páll János, Szász Ferencné, Bezzegh Endre, Frölich Géza, Oláh Nándor, Nagy Elemér, Nagy László; a zenei életnek: Sallay Lajos, Somogyi Sándor, Proszler László, Sass Kálmánné (szül. Tőkés Mária), Szabó Antal, dr. Andrásy Ernő, Rácz Gyula műkedvelőknek.⁶¹

Az érmihályfalvai dr. Andrásy múzeuma régészeti-történelmi anyaga iránt olyan nagyfokú érdeklődés volt, hogy szükségessé vált egy múzeumi katalógus kiadása. Mircea Russu levelében, 1954. július 7-én írja, hogy Constantin Daicoviciu is támogatja egy ilyen katalógus összeállítását, majd szeptember 20-án, ugyancsak M. Russu közbenjárására, a Bukaresti Régészeti Intézetnél felvállalták a kiadvány patronálását. Közli

dr. Andrássyval, hogy rövidesen lejön Érmihályfalvára, hogy elkészítsék a katalógushoz a képanyagot. Dr. Andrássy sok év alapos munkáját gyümölcsöztetve – még a leltári számok sem hiányoztak –, hamarosan elkészítette gyűjteményének leírását. Tizenhét oldalon, magyar nyelven készítette el, annak a tudatában, hogy szakszerűen lefordítják román nyelvre. 1954. október 8-án már postázta is Bukarestbe Alexandrina Alexandrescu régész kutatónak. Mellékelt levelében közli, hogy rövidesen ki fogja egészíteni a M. Russu által készített képanyaggal.⁶² A Katalógus tartalomjegyzékét megküldte Magyarországra Roska Márton professzornak is. Levelében leírja, hogy az érkörtvélyesi Égető-hegyről behozott újabb kelta sír milyen melléklettel volt, hogy: „...*bizony ott is jó volna egy leletmentő ásatást csinálni, mert folyton hordják a homokot a dombról és sok régiség megsemmisül*”. A helybeli művelődést irányító Bodogai Alexandru felkereste a székelyhídi múzeumot is, és dr. Andrássy felismeréséhez hasonlóan a múzeum 1966-tól tizenegy értékes, sőt egyedülálló kelta sírmellékleteket mentett meg. A székelyhídi múzeum indítványára végül a nagyváradi múzeum 1968-ban, rendszerezett ásatást kezdett, melyen részt vett Vlad Zirra bukaresti professzor, keltológus és egy angliai egyetemi professzor (a Nottinghami Egyetemről).⁶³ Dr. Andrássy múzeumi Katalógusának leközlése sajnos mind máig nem valósult meg, még románra fordítása is elmaradt. Kutatásait érdekelt régészek kisajátították, kézikönyvként értékesítették munkájukban.

Munkálkodását a sikertelenség nem törte le. Tervbe vette, hogy a múzeum saját közleményt adjon ki. Egy ilyen közlemény kiadása felől a csíkszeredai múzeum igazgatójától, Kovács Dénestől érdeklődött, 1958. január 12-i levelében.

Elgondolását megtárgyalta az illetékesekkel is. Közleményben szerepelt volna többek között: Bevezető (Vlad Spoiala, a nagyváradi múzeum igazgatójától), Az Érmellék geológiája (Benedek Zoltán tanár, geológus, írótl), Őslénytani kutatások az Érmelléken (Jurcsák Tibor nagyváradi muzeológustól), Régészet és történelem (dr. Andrásy Ernőtől), Az Érmellék népköltészete (Szamadó Ernő költőtől), Népi gyógyászat az Érmelléken (dr. Andrásy Ernőtől). Kiegészítésként az Érmellék híres szülöttei és az Érmellék művelődése is szerepelt volna a Közleményben. Gáspár Zsigmond nagykárolyi mérnök-tanár levelében közli dr. Andrásyval, hogy Kolozsváron támogatókra talált a Közlemény megjelentetésére. Marosi Pál professzor, az egyetem földrajz-geológia tanszékéről, Mészáros István professzor, a biológiai tanszék prodékánja és Dáné Tibor író, az Ifjúsági Kiadó kolozsvári fiókjának vezetője, megkülönböztetett érdeklődést mutattak és támogatást ígértek, sőt Dáné Tibor közölte, hogy szándékában áll dr. Andrásy felkeresése Érmihályfalván.⁶⁴

Érmihályfalva és a Dr. Andrásy Múzeum hírnevét vitte az éter hullámain szerte az országban és az ország határain túl 1956 októberének egyik vasárnap délutánján (18–19 óra között) a Kolozsvári Rádió magyar nyelvű adása. Dr. Andrásy különleges tisztelője, az Érmellék művelődésének lelkes híve, a nagykárolyi Gáspár Zsigmond együttműködésével a rádió tervbe vett egy átfogó hangkép készítését Érmihályfalváról, amelynek programját Gáspár Zsigmond állította össze és közölte a rádióval. Ebből idézzük: *„Régi óhajom teljesül, ha munkatervem kezdetén annak a tájnak áldozhatok első tudósításommal, melyen születtem, nevelkedtem, és ahol 1948-ban elkezdtem dolgozni...Ezzel tartozom annak a tájnak, mely nevelte Pirk János festőművészt, Fráter Lóránd nótáskapitányt, a ma is élő*

dr. Andrassy Ernő orvost, Fekete Károly festőművészt – a Thorma iskola kiváló növendékét –, és sok más olyan egyéniséget, akik fáradságot nem ismerő munkájukkal előbbre vitték, vagy segítettek azt a harcot, melyet az Érmellék szorgalmasan dolgozó népe csak most tud értékelni igazán."⁶⁵

A hangfelvétel készítését október 6–7-re tervezték az Arovit Konzervgyárban, amire végül is 20-án került sor. A múzeumról készített felvételen nem tartották be dr. Andrassy ajánlását, kissé összezavarták a beszélgetés fonalát. A programban szerepelt dr. Andrassy négy nótájának, Sallay gyógyszerész dalainak felvétele, melyek azonban a felvétel hibái miatt kimaradtak a műsorból. A műsor további részében szerepelt: Beszélgetés Fekete Károly, dr. Cozac Lajos és Bogáthy Sándor festőművészek alkotásairól, majd Szamadó Ernő olvasta fel két versét és Máté Imre parasztyerek nyomtatásban is megjelent költeményét. Végül az Arovit Konzervgyár országos élüzemmé avatásával kapcsolatban, a gyár élenjáró dolgozóival folytattak beszélgetést. A hangfelvétel legterjedelmesebb részét dr. Andrassy múzeumának bemutatása képezte. Ő szerény, egyszerű szavakkal válaszolt a műsorvezetők kérdéseire, elmondta életútjának kezdetét, orvosi hivatása mellett hogyan lett kutató régész, numizmatikus, madártanos, oológus. Múzeumi gyűjteményéből leírta a legértékesebb leleteket, elmesélte a hozzáfűződő érdekességeket. Beszámolója a rádió hallgatók számára felért a legélményszerűbb múzeumlátogatással. A hallgatók megismerhették, hát ilyen volt dr. Andrassy, Érmihályfalva kiváló személyisége.⁶⁶

Régészeti kutató-tudományos munkája igényes megalapozottságra épült. Ásatásait Gönczi Sándor székelyhídi kataszteri mérnök segítségével, topográfiai térképekkel dokumentálta.

Benedek Zoltán közbenjárására a gálospetri őszálatleletek és az érmihályfalvai Sárgaföldes-gödör kultikus edényleletének pontos kormeghatározására a kolozsvári és a debreceni intézetek segítségével elvégezték a szükséges pollenanalízis vizsgálatokat (Debrecenben Borsy Kálmán kutató).⁶⁷

A szakma legkiválóbb egyéniségei csodálattal szemlélték szenvedélyes munkálkodását. Személyes kapcsolatuk dr. Andrássyval túlment az egyszerű levélváltáson. Igyekeztek segítséget adni, tájékoztatni az újabb kutatásokról, régészeti közleményeket, szakkönyveket küldtek, közvetlen barátságot alakítottak ki dr. Andrássyval. Constantin Daicoviciu professzor-akadémikus, már 1939-ben tanulmányi útjába vette Érmihályfalván dr. Andrassy régészeti gyűjteményét, s ezután is kapcsolatban maradtak. 1954 májusában személyesen fogadta Kolozsváron Erdély Történelmi Múzeumában tett látogatása során, melynek igazgatója is volt.

1945 novemberében tette első látogatását Érmihályfalván Mircea Petrescu-Dîmbovița professzor-akadémikus, a Iași-i Régészeti Intézet akkori igazgatója, s folyamatosan tartották szakmai-baráti kapcsolatukat a kölcsönös tisztelet és megbecsülés jegyében. A Bukaresti Régészeti Intézettől, 1952-től, együttműködés és barátság szövődött Alexandrina Alexandrescu professzor-régésznő és dr. Andrassy között. Igazi barátságba került Mircea Russu kolozsvári régész-kutatóval, a kolozsvári múzeum aligazgatójával. Dr. Kovács Zoltánné, a nagybányai múzeum igazgatójának több levele és érmihályfalvai látogatása után – gyakrabban 1955 májusától – nélkülözhetetlen együttműködés és barátság alakult ki közöttük, általa dr. Andrassy és Székely Zoltán, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatója között, akinek felajánlotta több értékes régészeti lelet leközlésének jogát (az érkeserűi

szarmata és avar sírok, az érsemjéni gót és gálospetri magyar honfoglalás kori sírok).⁶⁸

Dr. Kovács Zoltánné és Székely Zoltán péri ásatása alkalmával (1954–1955) felhívja figyelmüket a szilágypéri, érendrédi, dengelegi, nagykárolyi, berei, szaniszlói, csomaközi gyűjteményében lévő bronzkori leletekre. Őskori anyagából több száz pattintott kő- és csonteszközöket kölcsönzött a nagybányai múzeum kiállítására. A nagyváradi múzeumnak több száz másodpéldányt ad gyűjteményéből; 1953-ban a muzeális értékű szikrainduktoros gerjesztéssel működő Rundkoph-féle röntgengépét (1898-ban gyártotta utoljára a Siemens-cég), amelyet 1924-ben vásárolt meg dr. Andrassy a szatmárnémeti dr. Lükő Bélától, s amit 1949-ig ő maga is használt.

Tudományos intézetekkel, a régészeti kutatás egy-egy szakterületének kiváló kutatóival közös ásatásokon vett részt több alkalommal. Már a húszas években Roska Mártonnal, majd Nicolaescu-Plopşor akadémikussal, Mircea Russu professzorokkal, régész kutatókkal; Jurcsák Tibor, Chişvaşi Maria nagyváradi és dr. Kovács Zoltánné nagybányai muzeológusokkal.

Dr. Andrassy régészeti, tudományos írásai és dolgozatai folyóiratokban, közleményekben jelentek meg: 1943–44-ben Kolozsváron kilenc fontos tudományos munkához szolgáltatott adatokat, 1949-ben Székelyhíd Rajoni Erdészeti Hivatalának felkérésére írta meg *A futó-homok erdősítése* című munkát, 1957-ben a bukaresti Központi Hidrológiai Intézet felkérésére *A homokvidéken ártézikút fúrási lehetősége* című dolgozatát küldte. 1957-ben a nagyváradi Múzeum Évkönyvébe *Érmihályfalván talált svasztika jegyű díszített edények* című munkáját írta meg.⁶⁹ Csak a régészet-történelem-muzeológia területén a közel négy évtizedes tevékenységét elismerések és méltatások kísérték.

Az elismerés és méltatás szavai

Már a harmincas évektől tagja volt az Erdélyi Múzeum Egyesületnek. 1942. december 29-én a Bihar megyei és Nagyvárad Régészeti és Történelmi Egylet értesíti dr. Andrássyt, hogy az Egyesület utóbbi közgyűlésén választmányi taggá választotta (dr. Devald László egyleti ügyész levele).

Megkülönböztetett elismeréséről említésre méltó Roska Márton 1942-ben Kolozsváron kiadott alapvető régészeti munkájában, *Erdély Régészeti Repertóriumában*, a tizenhét kiemelt erdélyi személyiség között szerepel dr. Andrassy neve is, akiknek „...gyűjtő, mentő munkája emlékének” szenteli a könyvet.⁷⁰

Egy másik monumentális régészeti munkában, *Románia bronzkori raktárletelei*⁷¹ című könyvének Bevezető részében a szerző, Mircea Petrescu-Dîmbovița méltató sorait olvashatjuk: „Hasonlóképpen elismeréssel vagyunk a néhai dr. Andrassy Ernő (Érmihályfalva) jóindulatú, segítőkész hozzájárulásáért”. Tegyük hozzá, hogy ezek a szavak dr. Andrassy embertelen börtöni megkínzása után az első olyan közlés, ami a nyilvánosság előtt a tudományban is kiérdemelt rehabilitációját jelentette.

Sok évtizedes munkálkodását dicsérő újság, folyóirat közlésekből felsorolásra érdemesebbek: *Újabb őskori leletek Biharmegyében (Nagyvárad, 1923. X. 21.)*, *Érmelléki ásatások (Brassói Lapok, 1925. VI. 12.)*, *Dr. Andrassy újabb ásatásai (Brassói Lapok, 1925. VI. 15.)*, *Prof. Donici nyilatkozata az ásatásokról (Brassói Lapok, 1927. II. 19.)*, *Bronzkori telepek az Érmelléken (Szamos, 1925. V. 12.)*, *Régészeti kiállítás az Érmihályfalvi katolikus Lány Egyletben (Szamos, 1933. IV. 5.)*, *Érmihályfalvi ásatások (Nagykároly és vidéke, 1925. V. 11.)*, *Régészeti kiállítás Érmihályfalván (Nagykároly és vidéke, 1933.*

IV. 5.), *Egy ötletes kiállítás a szegények javára* (Erdélyi Napló, 1933. V. 10.), *Dr. Andrássy régészeti előadásai a szatmári Kölcsey-Körben* (szatmárnémeti Szabadság, 1933. I. 28.), *Beszámoló* (Szabadság, 1934. XI. 28.), *Beszámoló* (Szabadság, 1937. I. 28.), *Ottományi ásatások* (zilahi Szilágyság, 1925. IX. 18. és 25.), *Dr. Andrássy régészeti előadásai Szatmáron* (Érmelléki Közlöny, 1933. I. 30. és 1934. XI. 21.), *Érmelléki őskori telepek élete* (budapesti Református Jövő, 1942. IX. 24.), *Dr. Andrássy ásatásai* (Érmelléki Naptár, 1927.), *Érmihályfalva őstörténelme* (Érmihályfalvai Évkönyv, 1934.), *Múzeumot avattak Érmihályfalván* (nagyvárad Fáklya, 1952. XI. 2.), *Látogatás az érmihályfalvai múzeumban* (Fáklya, 1953. VI. 10., Dávid József. (Contemporanul, 1954. jan. 29., ua. román nyelven), *Ismerd meg szülőföldedet – Érmihályfalvai régészek* (Pionír Újság, 1956. II. 18., Takács Gizella), *Múzeum az orvosi rendelő mellett* (Művelődés, 1956. XI., Kónya Mária), *Kedvtelés vagy szenvedély* (Ifjúmunkás, 1957. IV. 6., Bálint Tibor), *Az érmihályfalvai múzeumban. Nagy tartozásunk* (Fáklya, 1957. V. 5., Balogh Ödön), *Egy darabka történelem...Látogatás az érmihályfalvai múzeumban* (Falvak Dolgozó Népe, 1957. VIII. 6., r. é.), *Látogatás az érmihályfalvai dr. Andrássy múzeumban* (Fáklya, 1958. IV. 19., Dr. Ghee Vasile), *Érmihályfalva kiváló személyiségei* (Érmihályfalva, 1998. Nánási Zoltán), és még sok más írás.

Elfelejtjük nagy elődeinket, reánk ki fog emlékezni?

„Valahányszor beköltöztem egy lakásba, mindig arra voltam kíváncsi: kik laktak ott előttem? És igyekeztem megtudni: ki és mikor építette azt a házat? Még fokozottabban érdekelhet bennünket az a kérdés: mióta laknak a mi falunkban emberek és kik

lehetek az első települők, és kik az azután jövő különféle népek, nemzetek?” – tette fel ezeket a kérdéseket dr. Andrassy az 1934-ben kiadott Érmihályfalvai Évkönyvben (Nagykároly) írt cikkében. Írása a *Hronicon Nagmihaltum 1096–1957* (a református egyház irattárában 3, 9.) megválaszolt ezekre a kérdésekre. Mi hiányzik ebből a krónikából? Amit bebörtönzése miatt már nem tudott megírni és ami kimaradt az azóta megjelent kiadványokból, tudatlanságból vagy a múlt kísértése folytán félelemből?

Az Érmihályfalváról szóló leírásokban a község művelődési életében csak a műkedvelő színjátszás, a dalkörök, s a Nyíló Akác népi együttes előadásai képezték azokat a megnyilvánulásokat, amelyekkel az érmelléki nagy település országos, sőt határon túli hírnévre tett szert. Bizonyára nem csak ezek! Sajnos az utóbbi évek kiadványa: *Érmihályfalva* (RMDSZ Kiadvány, 1998.) *Művelődési életéről* szóló írás (55–67. o.) semmit nem említ dr. Andrassy Ernő sokoldalú szerepéről az egykori Érmihályfalva művelődési életében, az alapvető irányító szerepet felvállaló Dr. Andrassy Múzeumról, amely a szíve és a lelke volt a község szellemi életének. Igaz, hogy a Kiadvány (tőlem, N. Z. a 68. o.) igyekszik sokoldalúan bemutatni *Érmihályfalva kiemelkedő személyiségei sorában* dr. Andrassyt, az embert, a kiváló orvost és a sokoldalú tudóst. Az évkönyv, az olvasóhoz írt előszóban csodálatosan összegzi a könyvecske célját, így: *„Létünk tartozéka a számbavétel..., időnként úgy tűnik mintha szólítanának. Időnként mintha kiáltana felénk a múlt: Vagytok-e még? Őrzitek-e, mit apáitoktól kaptatok? S tettetek-e hozzá bár egy keveset?... Bízunk abban, hogy ez a könyvecske is az lett, aminek szántuk: számadás... önmagunknak és másoknak..., elődöknek és unokáknak.”* (Báthori Ferenc). Ezekre figyelve mit mondhatnánk Benedek Zoltán (nagykárolyi tanár, geológus,

író) az *Érmellék* című (Helios Kiadó, Orosháza 1996 – Magyarország) átfogó és alapvető, nagyon szép monográfiájáról, aki bár személyesen is ismerte dr. Andrásy Ernőt, de lelkileg kívülálló, Érmihályfalvától talán idegen, a kiérdemelt méltatások helyett szüksézszerűen ezeket írja: „Így jutottam el Andrásy Ernő érmihályfalvi orvos, amatőr régészhez..., kis házi múzeumában az ottományi bronzkultúra megannyi tárgyi emlékéét csodáltam meg”. (i. m. 6. o.) Hogy „amatőr régész” és „kis házi múzeumába”? Egy magas intelligenciájú, sokoldalúan művelt, Roska Márton professzortól *tanult régész*, az akadémikusok páratlan értékű hozzájárulásnak tartották régészkedését és múzeumi gyűjteményét. „Amatőr régész” és „házi múzeum”? Mégis miért versengtek dr. Andrásyval való együttműködésért a legelismertebb régészek, numizmatikusok, tudósok (külföldi ornitológusok és oológusok), néprajzosok (népi gyógyászat, népszínházas, dalszerzés, népszokások stb.), írók (Kazinczy, Petőfi, Zelk Zoltán, Szabó Mária hagyatékának megismeréséért). Való igaz, amit Benedek Zoltán írt: „Az *Érmelléknek nincs saját múzeuma...*” (i. m. 263–264 o.) De miért nincs? Mert a kommunista hatalom dr. Andrásy meg-hurcolta és a múzeumát felszámolták!

A szóban forgó írásban olvashatjuk: „Az *Érmelléken feltárt rendkívül gazdag őstörténeti anyag egyrészt a nagyváradi, másrészt a nagykárolyi múzeumban található.*” Való igaz, hogy a nagyváradi múzeum páratlan értékű darabjai az érmihályfalvi Dr. Andrásy Múzeumból származnak (de még a nagykárolyi múzeumban is sok az érmihályfalvi anyag: régészeti, madár- és tojásgyűjtemény, Tusa Lajos volt érmihályfalvi tanár közvetítése által került oda). Kifogásolható, hogy az *Érmellék madárvilágával* kapcsolatos írásaiból (i. m. 46–47 o.) kimaradt dr. Andrásy egyedülálló, az *Aquila* 1956–1957. számában lekö-

zölt tudományos munkája, már pedig nélküle semmitmondó az Érmellék madárvilágáról szóló írás.

Az Érmellék kiemelkedő irodalmi, tudományos és közéleti személyiségei fejezetből (i. m. 269–271) talán véletlenül maradt ki dr. Andrassy Ernő (az Érmellék 20. századi polihisztor!) besorolása? Méltányosabb lett volna helyt adni egy ilyen igazi emberi kiválóságnak, mint az embertelen kommunista diktatúra elkötelezett, valóban kiemelkedő személyiségének, mint Leontin Sălăjan, akiről a szerző is megírja: „...a párt IX. Kongresszusa alkalmával megválasztják az RKP végrehajtó-bizottság tagjává...1955-től haláláig hadügyminiszter”. Hogy ilyen „érdemekkel” Leontin Sălăjan hogy kerülhetett az Érmellék kiváló személyiségeinek sorába, méghozzá egy Magyarországon 1996-ban megjelent, az érmelléki magyarság hagyományainak méltó emléket állító, nagyon értékes monográfiájába?!

Szerencsés, hogy sor került olyan kötet megjelentetésére, mint: *Hol sírjaink domborulnak. Partiumi temetők* (Partiumi füzetek 7., Nagyvárad 1999), amelyikben Bokor Irén: *Az érmihályfalvi temető és sírjelei* című írásában terjedelmes helyet szentel dr. Andrassy kiérdemelt méltatásának. Ebből idéznék azok számára, akik nem ismerték vagy nem értékelték dr. Andrassy életművét: „Dr. Andrassy egész élete politikamentes volt, az orvosi hivatásának és gyűjtőszervevényének élt. Tudományos munkáját (régészet, madártan) sok oldalú népnevelő-művelő tevékenység egészítette ki... Háromfelvonásos paraszt-operettet írt és mutatott be lelkes színjátszókkal. 1952-ben külföldön is megbecsült múzeumot létesített. Kutatásait szakdolgozatban közölte (Az Érmelléken fészkelő madárfajták), sok európai ország (sőt az öt világrész) madártani-oológiai intézetével állt tudományos levelezésben. Dr. Andrassy Ernő a kommunista terror áldozataként 1958–64 között végigjárta a romániai börtön-gulág poklait...” (i. m. 148. o.).

Dr. Andrásy letartóztatásával és elítélésével megsemmisült minden, amit felépített szenvedélyes emberi életében. Mi is történt tulajdonképpen, talán egyesek által irigyelt, nagybecsű múzeumi gyűjteményével?... Nemcsak igazi barátok, hanem sok hízelgő, karrierista régész-muzeológus kolléga is megkörmökezte, bizalmába férkőztek, örömet mutatták, hogy munkatársainak mondhatták magukat. De letartóztatása után már nem is akarták elrejteni Jánus-isten arcukat, s mint prédára éhes ragadozók csaptak le dr. Andrásy múzeumi gyűjteményére. Amikor *„...a rajonunk területén található történelmi emlékek és régiségek híre messze túlszárnyalták országunk határát, s felkeltették más országok tudósainak az érdeklődését is...”* – olvashatjuk a székelyhídi rajoni múzeum kontesztálásában 1959 májusában; amikor az érmihályfalvi Dr. Andrásy Múzeum fejlődésének a csúcspontján állott, 1958 nyarán, letartóztatásával felszámolták és a nagyváradi tartományi néptanács végrehajtó bizottságának 629/1959 sz. határozatával a páratlan értékű múzeumi gyűjteményt átadták a nagyváradi múzeumnak. Az érmihályfalvai múzeum 5400 történelmi emléke közül alig 280 értéktelen tárgyat, és öt tároló szekrényt adtak át a székelyhídi múzeumnak. A 12500 darabon felüli páratlan értékű tojásgyűjteményből, a 60 darab olajfestményből, 3700 kötetes könyvtárából a székelyhídi rajoni múzeum nem kapott semmit. Ezért sérelmezték az említett intézkedést, ami nem vette figyelembe, hogy a rajon területén talált gyűjtemény a rajoni múzeumot illette volna, *„...a két múzeum anyagának összeolvasztásával egy rajoni mértéket meghaladó gazdag múzeum létesülhetett volna, mely tartományunknak is díszé lehetett volna”* – írja a székelyhídi rajoni múzeum említett jelentése 1959-ben.⁷²

Ismerve az érmihályfalvi emberek hagyományörző szokásait

a régiségek megbecsülésére, Tusa Lajos tanár folytatta dr. Andrassy gyűjtőmunkáját.⁷³ Közben a közigazgatási átszervezéssel megszűnt a székelyhídi múzeum rajoni központisége, minek utána a hatvanas évek végén próbálkozás történt, hogy a volt Dr. Andrassy Múzeum helyébe – annak folytatásaként –, a székelyhídi múzeumot Érmihályfalvára hozzuk át. Ez az elgondolás azért is volt ésszerű, mert Érmihályfalva távlati fejlődésének lehetőségével (a városiasodás felé) magasabb rangú múzeumi intézménnyé válhatott volna. Sajnos, a helyhatósággal folytatott megbeszélések (Fodor Bálint községi tanácselnök, Kerecsi Sándor titkár) a megfelelő helyiség, pénzügyi alapok s egyebek hiánya miatt eredmény nélkül végződtek. Tény, hogy manapság Érmihályfalva városi képéből nagyon is hiányzik egy ilyen tudományos-művelődési intézmény. Minden vesztesége ellenére talán dr. Andrassy Ernőnek is boldogabbak lettek volna végső órái, annak megvalósulása tudatában: nem volt hiábavaló élni és dolgozni embertársaiért, szeretett szülőföldjéért!...

Egy életre szóló igazi barátság

A tudományok művelésén túl, dr. Andrassy Ernő igazi emberi nagysága és értéke, kötődése és érzelmei a szülőföld és embertársai iránt tisztelet, megbecsülés és szeretet barátai iránt, – olvasható ki levéltárának több száz leveléből, irataiból. A közeli és távolabbi barátság legnemesebb emberi vonásai rajzolódnak ki Roska Mártonhoz fűződő sok évtizedes barátságában. Kiváló képességeik mellett az emberiség múltbeli emlékeinek és értékeinek megismerése iránti lángoló szenvedély, a tudás fája minden gyümölcsének összegyűjtése maguk és az utókor számára, olyan közös vonások voltak e két ember-

ben, ami az egymás iránti szeretetet és ragaszkodást erősítette. Csodálatra méltó barátságukban, hogy együtt tudtak érezni fájdalmukban és boldogságukban, a szenvedésekben és a jobblétben, az üldöztetésben és a sikerekben. Barátságuk egy pillanatra sem szakadt meg. Amikor a harmincas években Roska professzornak menekülnie kellett Magyarországra (Szegedre), majd a bécsi döntést (1940. augusztus) követően néhány évi visszatérés után, 1946-ban ismét továbbállásra kényszerült, az országhatárok sem választották el őket.

Roska professzor 1946. november 18-án dr. Andrásyhoz küldött levelében megírja: „...jó akaróim elérték céljukat”, sikerült ismét elüldözniük Kolozsvárról, készen áll becsomagolva, hogy áttelepedjen Budapestre, betegen és megtörten, ezúttal végleg elhagyta Romániát, Erdélyt, amit úgy ismert mint a tenyerét. Ezután is, egyik levél a másik után jött-ment, Budapest és Érmihályfalva között. Bensőséges, családiasságtartozás érzéseivel írják meg egymásnak problémáikat. Betegeskedésük során a féltő gondoskodás, a reménykeltő biztatás hangjai szólnak meg soraikban. Leveleikből a visszaemlékezés gondolatait, élettársaik és gyerekeik, a környezetük iránti fokozott érdeklődést olvashatjuk ki. Roska Márton leveleiben, újra és újra visszatérő emlékezéseiben, nemcsak az Érmelléken folytatott régészkedés, az Érmellék szeretete Ottományban, Székelyhídon és természetesen Érmihályfalván eltöltött felejthetetlen napok és a szerzett barátok idéződnek fel. Több levelében meleg baráti ragaszkodással érdeklődik az ottományi Cs. Nagy Dánielék, a székelyhídi Penkerték, az érmihályfalvai dr. Cozac Lajosék, dr. Jakab Ernő iránt, „*akiket nagyon megszerettem és akikkel felejthetetlen napokat töltöttem több alkalommal*” – írja. Leveleiben elmaradhatatlan dr. Andrásy nagyrabecsülése: „...a te érdemed, hogy összefogtad a

rendes embereket és a pénztelen nagyváradi múzeumot is segítették, hogy megmentse és megőrizze a múlt kincseit."⁷⁴

A könyörtelen sors csapásai nem kímélték egyikőjüket sem. Roska Márton először itt Romániában, majd új hazájában, Magyarországon lett áldozata az 1956-os események után fel-lépő kommunista terrornak. Még a szegedi Csillagbörtönt is meg kellett ismernie míg végre visszaadták emberi jogait (rehabilitálták) dr. Andrásynak pedig Romániában kellett megismer-
 nemie és végigszenvednie a kommunista rendszer igazságtalanságát, amit csak csodával határos módon élt túl. Igazi, emberi szabadságának, jogainak és méltóságának visszaállítását már nem érthette meg! Betegen, fáradtan és összetörten kellett megválnon a földi élettől.

Utószó helyett

Ha marad még nemes emberi érzés, talán az utókor kellő megbecsüléssel és hálával fogja ápolni dr. Andrassy Ernő nagy emlékezetű éltét és munkáját. Kérdemelte, hogy ne csak utcát vagy parkot nevezzenek el róla – mint az Érmellék második évezredének utolsó nagy polihisztora – hanem méltó rá, hogy Érmihályfalva lakossága, házára márvány emléktáblát, vagy akár mellszobrot állítson a háza előtti nevét viselő park bejáratánál⁷⁵ emlékeztetőül örök időkre az utókornak.

Egyre szaporodó emlékhelyeink sorában Érmihályfalva városi karakterét ez is emelné. És erősítené az eljövő nemzedék hagyományörző szellemét, a múlt megbecsülését, a szülőföld iránti szeretetét és a ragaszkodást gyökereihez, ősei földjéhez.

Múzeumi tárgyak ajándékozásával gyarapították a Dr. Andrassy Múzeum gyűjteményét

1. Krizsán Géza	Érmihályfalva	1950
2. Krizsán Sándor	„	„
3. Oláh Nándor	„	„
4. Pap József	„	„
5. Szilágyi Lajos	„	„
6. Ifj. Sass Kálmán	„	„
7. Almásy Gyula	„	1952
8. Tunyoghy Lajos	„	„
9. Székely Béla	„	„
10. Máté Imre	„	„
11. Király Imréné	„	1953
12. Dr. Jakab Ernő	„	„
13. Simon Ödön	„	„
14. Meszlényi Ida	„	„
15. Kovács József	„	„
16. Sztruhár László	„	„
17. Laczák Dezső	Éradony	„
18. Hartvig Dezső	„	„
19. Illés András	„	„
20. Csepei István	Margitta	„
21. Wilhelm Sándor	„	„
22. Kovács Gyula	Bere	„
23. Nagy Józsefné	Szalacs	„
24. Szakács Andrásné	„	„
25. Lányi Mező Sándorné	„	„
26. Lécz Ferencné	„	„
27. Kriszta István	„	„
28. Vincze Antal	„	„

29. Tóth Zsigmond	„	„
30. Ávrám Gábor	Székelyhíd	„
31. Laza Theodor	Érvasad	„
32. Sulumán Zoltán	Érmihályfalva	1954
33. Bircze Zoltán	„	„
34. Pap Vilmos	„	„
35. Oláh Lajos	„	„
36. Orosz Miklós	„	„
37. Pál Sándor	„	„
38. Toroczky Károly	„	„
39. Özv. Varga Gáborné	„	„
40. Frölich Géza	„	„
41. Dr. Puskás Zoltán	„	„
42. Gál István	„	„
43. A. Nagy Sándor	Bihardiószeg	„
44. Palu Josif	Érkenéz	„
45. Brebán Sándor	„	„
46. Szalai Imre	Érkörtvélyes	„
47. Szalai Zoltán	„	„
48. Fele Sándor	Gálospetri	„
49. Cservid Gyula	„	„
50. Ivanik László	Érsemjén	„
51. Számadó Ernő	Érkeserű	„
52. Szondy Miklós	Piskolt	„
53. Toroczky Margit	Érmihályfalva	1955
54. Szökőcs Endre	Érselind	„

A továbbiakban nincs összesítés, csak cédulákon és széljegyzeteken szerepelnek: név, helység és az ajándékozott tárgy megnevezése (év). A fenti évszám az első bejelentkezésre vonatkozik, utána többször is ajándékoztak régiséget dr. Andrásynak.

Jegyzetek:

- ¹ Dr. Andrásy Múzeumának Levéltára ideiglenesen Nánási Zoltán DGy-ben található, amíg megfelelő intézmény felvállalja a megőrzését. A levéltár feldolgozásával az Érmihályfalvi Figyelő, 1997. július, I. évf. 4. sz. folyamatosan közölte a megírt anyagot (*Városunk jeles polgára volt. Dr. Andrásy Ernő munkássága*).
- ² *Bihar, – Biharmegyei ...Kultúrtörténete és öreg diákjainak emlékkönyve*, szerkesztette Fehér Dezső, 1933–1937., Sonnenfeld Adolf Részvénytársaság, Oradea, 629. o.
- ³ Beszélgetés dr. Andrásy Ernő fiaival: Ernővel és Péterrel, Érmihályfalván 1997 augusztusában.
- ⁴ Beszélgetés Lucia Tomoioaga (született Cozac) volt nagyváradi muzeológussal és dr. Cozac Lajos volt asszisztensével, Kiss Rózával, 1997 májusában. Ifj. dr. Andrásy Ernő, a MÁV Kórház nyugdíjazott sebész főorvosa (Magyarország) közlése, 1997 májusában: NZ.DGy. 45/1997.
- ⁵ Bodoni Lajos nyugalmazott tanár, az érmihályfalvi művelődési otthon volt igazgatójának közlése, 1997 júniusában. A nagyváradi Alkotások Háza levele dr. Andrásynak: Dr.AMLt. 44/1955.
- ⁶ Kónya Mária: *Múzeum az orvosi rendelő mellett. Művelődés*, 11. sz., 1956. november.
- ⁷ Rimai János, Székely Gyula és más politikai bebörtönzöttekkel 1997 októberében folytatott beszélgetés alapján.
- ⁸ Ifj. dr. Andrásy Ernő közlése 1997 májusában. NZ.DGy. 45/1997.
- ⁹ Csiha Kálmán: *Fény a rácsokon (Börtönének vallomása)*. Kiadja az Erdélyi Ref. Egyházkerület, Kolozsvár 1993., 95. o. (Őt kizárni nem lehet soha című verséből).
- ¹⁰ Ifj. dr. Andrásy Ernő és Andrásy Péter közlése: NZ.DGy. 45/1997.
- ¹¹ Székely Gyula volt politikai elítélt, dr. Andrásy volt raktárásnak közlése 1997 októberében.
- ¹² ÉF. 1998. március, II. évf. 1. sz.
- ¹³ Ifj. dr. Andrásy Ernő közlése – dr. Ábrám László érmihályfalvi körorvos közlése, 1997.
- ¹⁴ Beszélgetés ifj. dr. Andrásy Ernővel és Andrásy Péterrel 1997 augusztusában Érmihályfalván.
- ¹⁵ ÉF. 1998. április, II. évf., 2. sz. – Látogatásom alkalmával örömmel vette tudomásul, hogy élettörténetét szándékozom megírni.

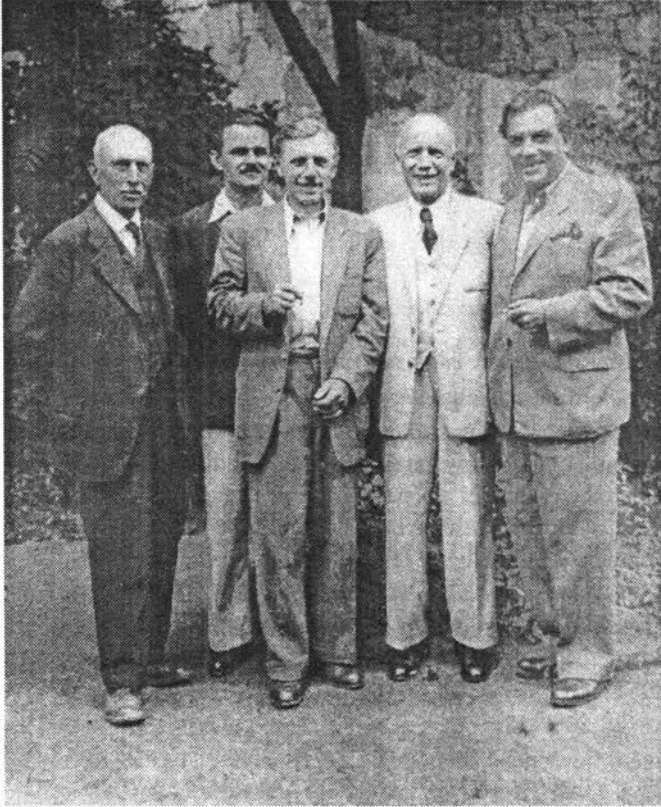
- ¹⁶ Ifj. dr. Andrásy Ernő és Andrásy Péter közlése: NZ.DGy. 46/1997.
- ¹⁷ Levél Tabéry Gézának: Dr.AMLt. 30/1995 – Levél az Alkotások Házának: Dr.AMLt. 14/1957.
- ¹⁸ Dr.AMLt. 28/1957.
- ¹⁹ Uo. 45/1957.
- ²⁰ Uo. 26/1953 – 48/1957.
- ²¹ Uo. 42/1957.
- ²² Dr. Andrásy Ernő: *Az Érmellék madárvilága. Aquila* 63–64 (1956–1957. évi) kötetéből, Budapest, 173–176. o. lásd Dr.AMLt. 48/1957.
- ²³ Béczy T. László közlése dr. Andrásyról, 1997. június 6., NZ.DGy. 46/1997.
- ²⁴ Dr.AMLt. 30/1957.
- ²⁵ Uo. 40/1958.
- ²⁶ NZ.DGy. 32/1968.
- ²⁷ Dr.AMLt. 36/1955.
- ²⁸ Uo. Madártoll-gyűjtemény nyilvántartója (füzet).
- ²⁹ Levél a budapesti Természettudományi Múzeum Állattárához: Dr.AMLt. 38/1957.
- ³⁰ A Székelyhídi Múzeum jelentése az érmihályfalvai Dr. Andrásy Múzeum megszüntetéséről (1959. május 30.), előzőleg Átadás-átvétel Jegyzőkönyve 1958. november 21., NZ.DGy. 38/1968.
- ³¹ Dr.AMLt. 3/1934.
- ³² Uo. 31/1955.
- ³³ Uo. 26 és 31/1955.
- ³⁴ Uo. 16/1958.
- ³⁵ Uo. 4, 6 és 7/1953.
- ³⁶ Uo. 57/1954., 18/1955., 38/1956.
- ³⁷ Uo. 18/1956.
- ³⁸ Uo. 31/1958.
- ³⁹ Dr. M. Roska: *Cercetări la Cetățuia de la Otomani. Dacia II., 1925. 400–416. o. – V. G. Childe, Roska Márton első közlése után az ottományi leletekre a pusztaszentjánosi anyaggal vont párhuzamot, a műveltséget is ezután nevezte el – írja Roska dr. Andrásyhoz küldött levelében: Dr.AMLt. 47/1958 –, amíg a komolyabb feltárások bebizonyították – I. Nestor: Marburger Studien, 1938. 191. o., hogy inkább illik az egész*

- kultúrkörre az Ottományi műveltség elnevezés? lásd Ivan, Ordentlich: *Dacia*, VII. k., 1963. 115–138. o. – valamint Tiberiu, Bader: *Beitrage zum bronzeitlichen Burgenban in Mitteleuropa*, Berlin-Nitra, 1982. 47–70. o. – ugyancsak Tiberiu, Bader: *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1978. 30–62. o. és a XI–XXXVI. Táblákat.
- 40 EF. 2000. február, IV. évf. 2. sz.
- 41 Dr.AMLt. 31/1954., 41/1957.
- 42 ÉF. 2000. március, IV, évf. 3. sz.
- 43 Dr.AMLt. 40/1954 – Mircea, Petrescu-Dâmbovița: *Depozitele de bronzuri din România*. Editura Academiei, București, 1977. 9–95. o. és a 144–146. Táblák
- 44 Dr.AMKat. 7–10. o.
- 45 Dr.AMLt. 6/1951.
- 46 Dr.AMKat. 12–13. o.
- 47 Dr.AMLt. 16/1955. (Dolgozata) – Ivan Ordentlich: *Un depozit de vase de tip Otomani de la Valea lui Mihai*. Studii și comunicări 12., Muzeul Bruckenthal, Sibiu, 1965. 181–197. o.
- 48 Uo. 60/1954.
- 49 Dr.AMKat. 3–14. o.
- 50 Uo. 6–9. o.
- 51 Uo. 10–11. o.
- 52 Dr.AMLt. 16/1958.
- 53 Dr.AMKat. 6–7. o. – Zoltán, Nánási-Julia, Wilhelm: *Un mormânt din epoca târzie a migrațiilor la Săcueni*. Acta Musei Porolissensis, XX. Zalău, 1996. 125–131. o.
- 54 N., Chidioșan: *O necropolă din feudalismul timpuriu descoperită la Sălacea*. Studii și cercetări de istorie veche. 4., Tomul 20., 1969. 611–615. o.
- 55 Dr.AMLt. 24/1955., 25/1955.
- 56 Dr.AMKat. 3–10. o.
- 57 Uo. 14–15. o.
- 58 Dr.AMLt. 4/1952.
- 59 Uo. 12/1952., 33 és 47/1956.
- 60 Uo. 8/1952...1/1958.

- 61 Uo. 44/1955.
- 62 Uo. 47/1954.
- 63 Zoltán, Nánási: *Descoperiri în necropola celtică de la Curtuișeni. Crisia, Oradea, 1973. 29–46. o.*
- 64 *Dr.AMLt. 18/1958.*
- 65 *Uo. 49/1956.*
- 66 *Uo.*
- 67 *Uo. 5/1958.*
- 68 *Uo. 27/1955.*
- 69 *Uo. 40/1957.*
- 70 Roska Márton: *Erdély régészeti repertórium. I., Kolozsvár, 1942.*
- 71 Mircea, Petrescu-Dâmbovița, i. m.
- 72 Köszönet illeti a nagyszalontai Dánielisz Endrét, irodalomtörténész-történelem kutatót, hogy annak idején N. Chidioani nagyváradi muzeológus közreműködésével a legilletékesebb intézménynek, az Arany János Emlékmúzeumnak szerezte meg dr. Andrassy tulajdonából a nagyváradi múzeumhoz került magyar remekírók több száz kötetét.
- 73 Szabó Gyula: *Érmihályfalvi gondok.* Előre, 1969. szeptember 25 – ugyancsak Szabó Gyula: *Élet a homokon. Kötések sodrában – Falvak dolgozó népe,* 1968–1978-ban megjelent írások, Politikai Könyvkiadó, 1980. 78. o.
- 74 *Dr.AMLt. 16/1958.*
- 75 Elismerő köszönetet mondunk az érmihályfalvai Oláh Károlynak, hogy édesapja Oláh Nándor (dr. Andrassy sorstársa volt 1958–1964 között), 1953-ban dr. Andrassy Ernőről készített gipsz mellszobrát az évekig tartó fenyegető veszély ellenére is megmentette és megőrizte napjainknak, amely jelenleg nálam van elhelyezve.

A Jegyzetekben használt rövidítések:

Dr.AMLt.	Dr. Andrassy Múzeum Levéltára
Dr.AMKat.	Dr. Andrassy Múzeum Katalógusa
NZ.DGy.	Nánási Zoltán Dokumentum Gyűjtemény
ÉF.	Érmihályfalvi Figyelő – közéleti havilap

**Múzeumi segítőtársai – 1954-ben, balról jobbra:
Jakab Ernő Oláh Nándor, Szász Ferenc, dr. Andrassy Ernő
és dr. Cozac Lajos**

Biharmegyei és Nagyváradí Régészeti és Történelmi Egylet-Nagyvárad.

Nagyvárad, 1942. december 29.

Maga. Dr. Andrásy Ernő urnak.

Tisztelettel közöljük, hogy Egyesületünk utóbbi közgyűlé-
sén önt választmányi tagjaul választotta meg, miért is felker-
jük, hogy az alábbi kérdésekre a választ velünk közölni szíves-
kedjék.

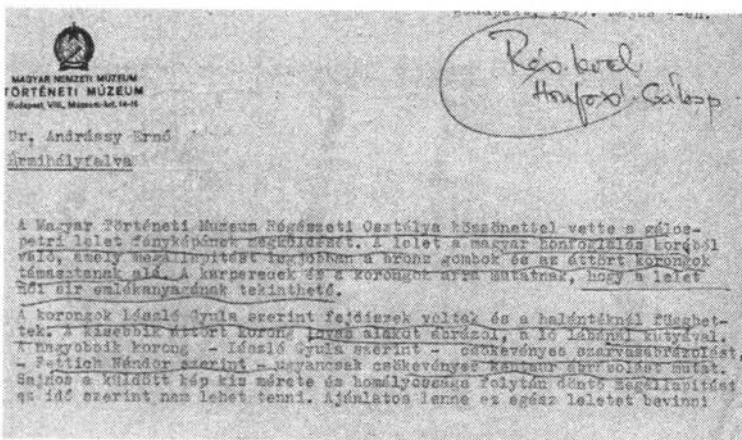
Ezen adatokat a nagyváradí kir. Rendőrkapitányság felhívása
alapján be kell terjesztenünk.

n é v :
póigári állás:
lakás:
születés helye ideje:
vallás:
szülői neve:

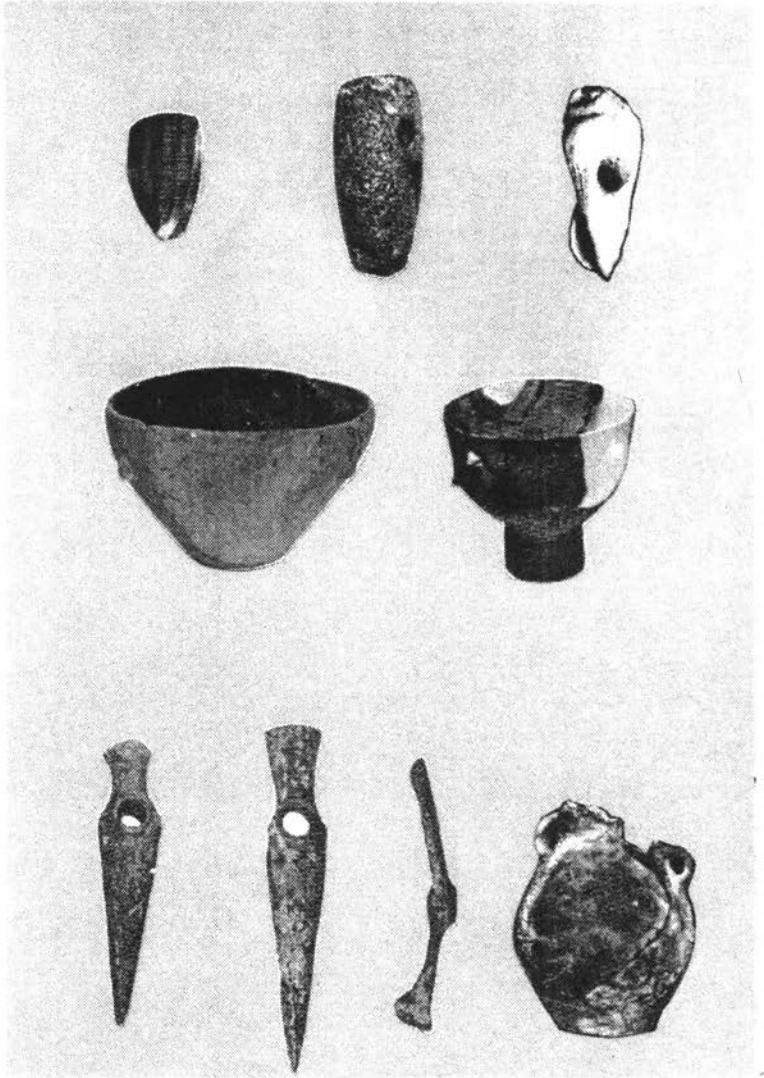
Tisztelettel:

Arnold Lóránt
egyleti ügyész.

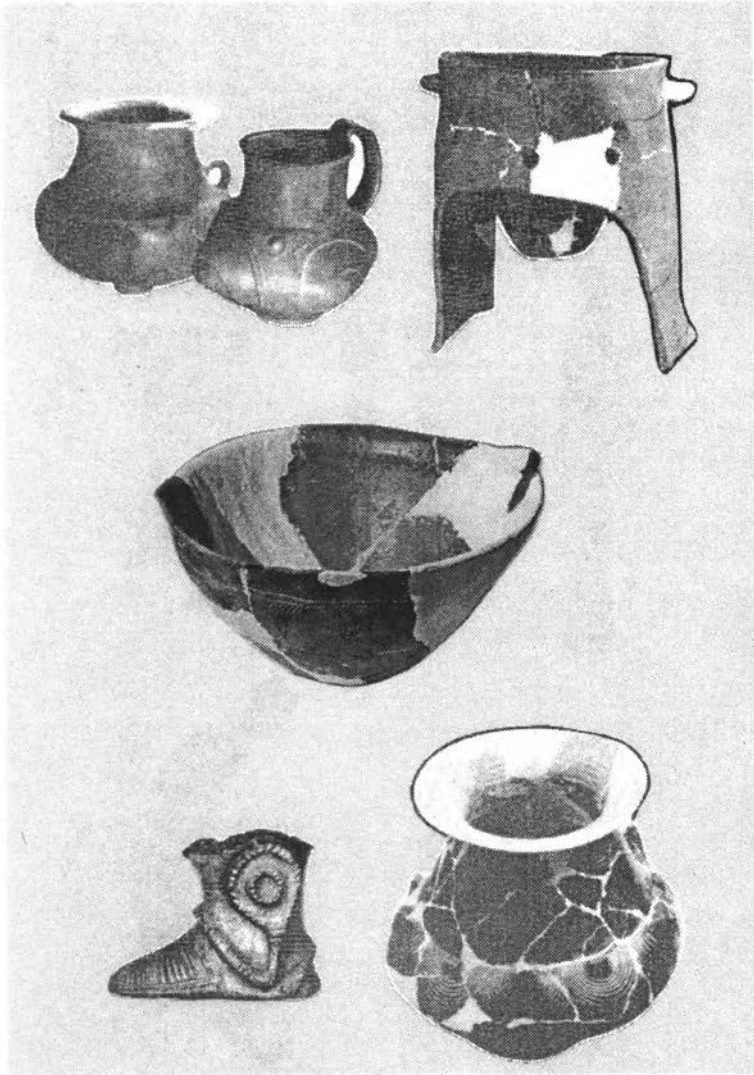
Egyleti tagságáról küldött értesítés

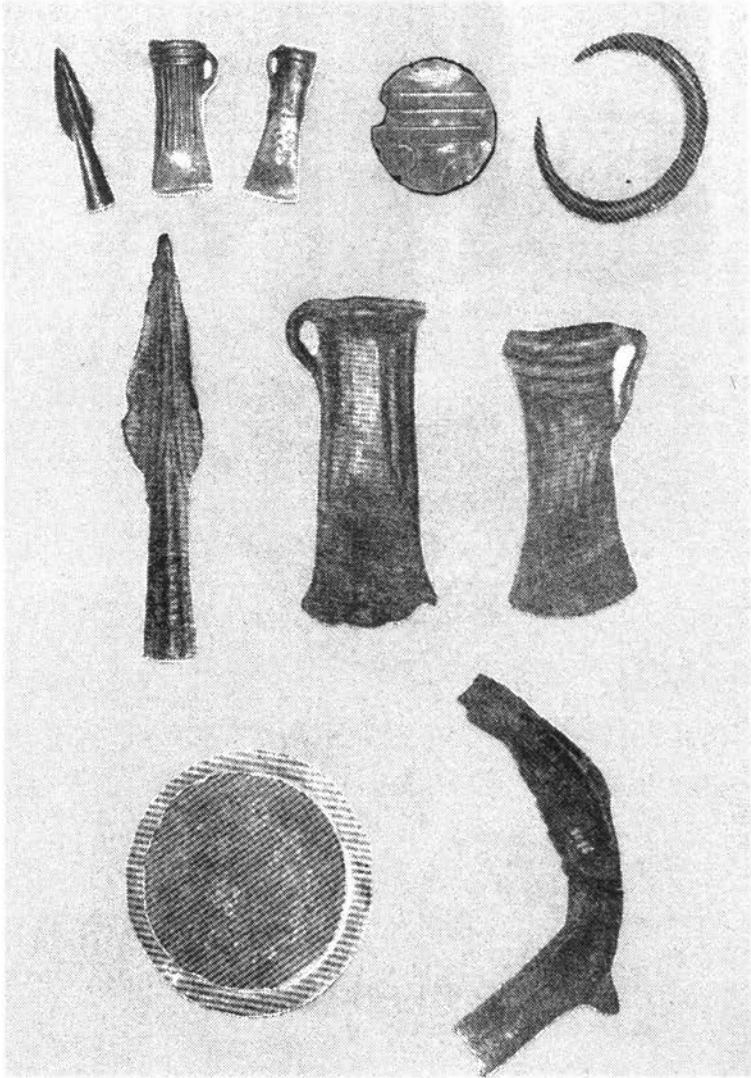
Levél a Magyar Nemzeti Múzeumtól

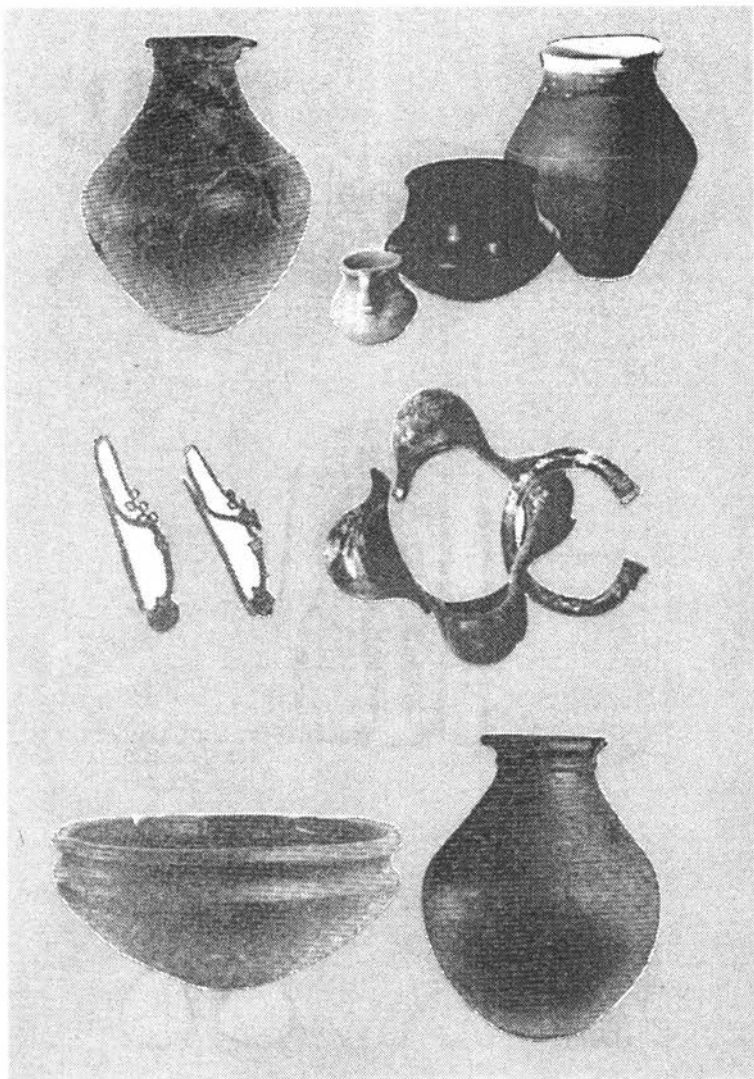
Újabbkőkori (Tisza műveltség) és neolitikus (rézkori)
leletek Érmihályfalváról

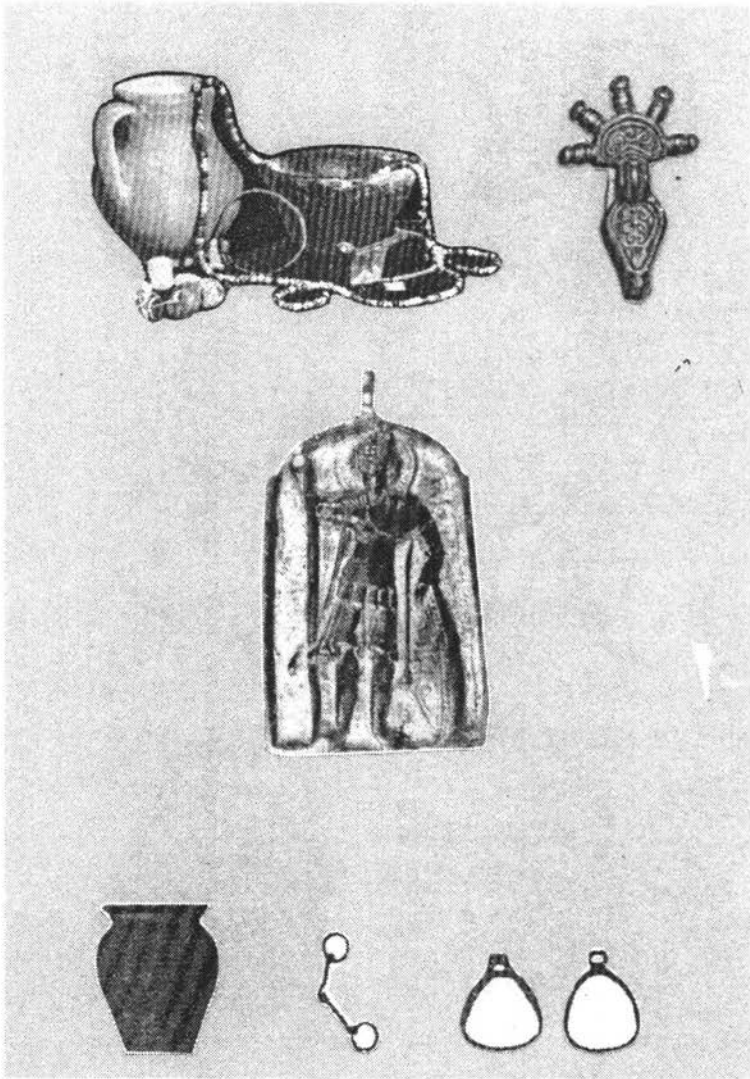
**Brozkori és kora vaskori leletek
az érmihályfalvi Sárgaföldes gödörből**

**Kora vaskori bronz raktárlelet
Érmihályfalváról és Érkeserűből**

**Kelta edények és díszek
Érkörtvélyesről**

Népvándorlás kori és magyar honfoglalás korabeli leletek

PLANSA I

Az ottománi műveltség korából származó agyagedények
a Sárgaföldes gödörből

**Az ottománi műveltség korából származó agyagedények
a Sárgaföldes gödörből**

Az ottománi műveltség korából származó agyagedények
a Sárgaföldes gödörből

**Dr. Andrassy nagyapjának,
Kovacs János Afrika-kutató,
debreceni tanár síremléke
az érmihályfalvi temetőben**

Dr. Andrassy Ernő síremléke

TARTALOM

Előszó	5
Egy szenvedélyes emberi élet	7
A cellában is bilincsbe verve	13
Munkássága – az Érmellék kincseinek feltárása	18
Ornitológus és oológus	24
A numizmatikus	32
Egyedülálló régészeti feltárások az Érmelléken	39
Az érmihályfalvai Dr. Andrassy Múzeum	60
Az elismerés és méltatás szavai	69
Elfelejtjük nagy elődeinket, reánk ki fog emlékezni?	70
Egy életre szóló igazi barátság	75
Utószó helyett	77
Múzeumi tárgyak ajándékozásával gyarapították a Dr. Andrassy Múzeum gyűjteményét	78
Jegyzetek	80
Képek	84

Készült a nagyvárad **Europrint** nyomdában.
Felelős vezető: Derzsi Ákos

A Partiumi Füzetek kiskönyv-sorozatában eddig megjelent munkák:

1. Borbély Gábor – Csernák Béla: **Bihar**
2. Kordics Imre: **Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben**
3. Péter I. Zoltán: **Félixfürdő**
4. Dánielisz Endre: **Nagyszalonta – városismertető**
5. Benedek Zoltán: **Nagykároly – református templom**
6. Bessenyei István: **Sarmaság**
7. **Hol sírjaink domborulnak – partiumi temetők** (gyűjteményes kötet)
8. Major Miklós: **Szilágyság – tájak, műemlékek, emlékhelyek**
9. Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: **Püspökfürdő**
10. Dánielisz Endre: **„Csonkatorony nyúlik a felhőbe...”**
11. Bunyitay Vince – Fodor József: **Székesegyházi-Bazilika – Nagyvárad**
12. Alexandru Pop: **Varadinum – a vizek határolta város és vár**
13. **A szabadságharc zászlaja alatt** (gyűjteményes kötet)
14. Jancsó Árpád: **Rajtuk taposunk – A Bánság útjai a 19. században**
15. Kupán Árpád: **Mezőtelegd iskolatörténete**
16. Csilik József: **István király Szent Jobbja és Szentjobb község története**
17. Emödi János: **Erdélyi barlangfeliratok a 16–20. századból**
18. Szabó István: **Ottomány** (kismonográfia)
19. Csorba Mihály: **Érsemjén** (kismonográfia)
20. **Turulmadaras emlékműveink** (gyűjteményes kötet)
21. Dr. Mózes Károly: **A nagyváradai egészségügyi oktatás történetéből**
22. **Rév, Erdély sziklakapuja**
23. **A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról**

